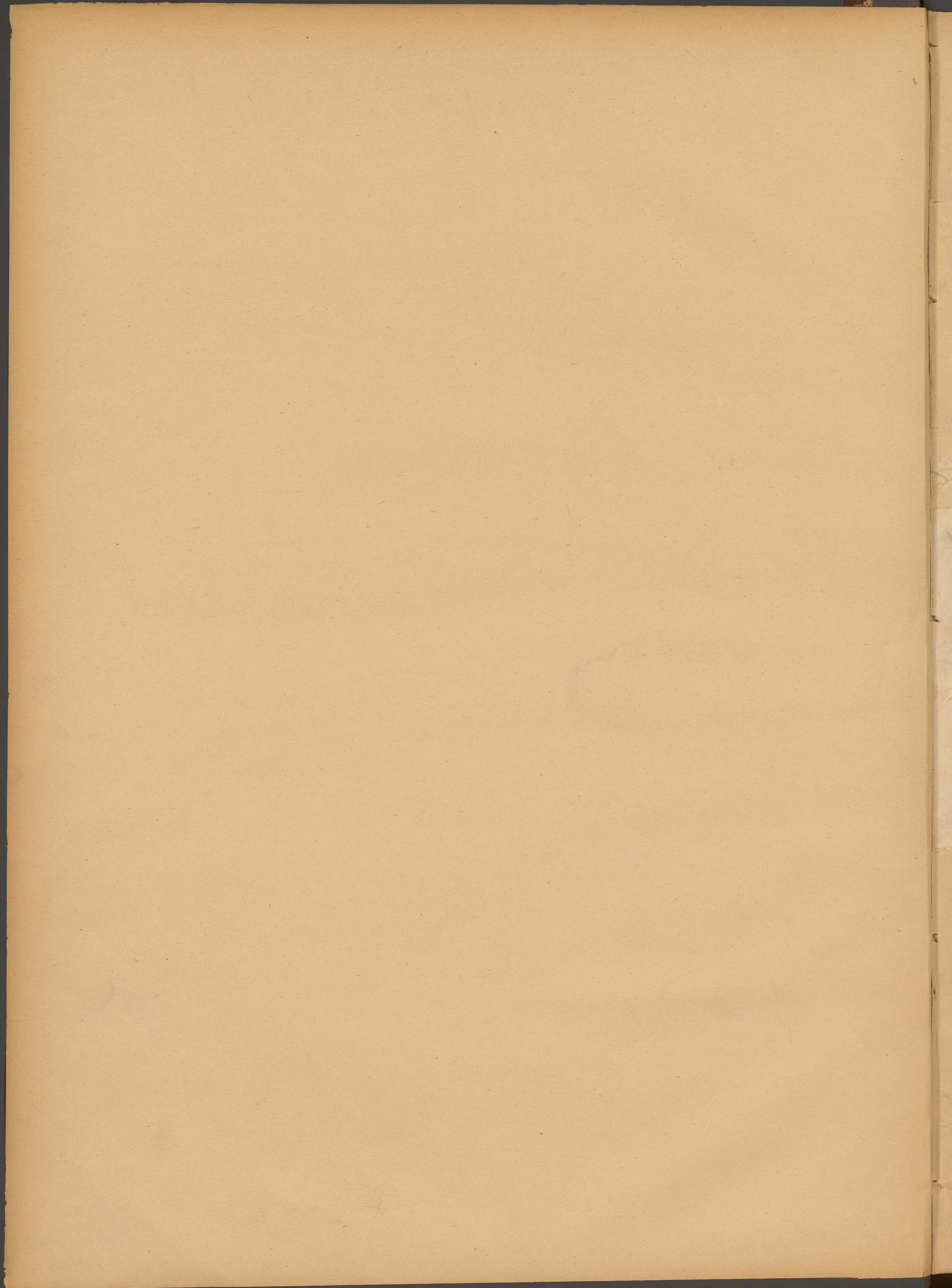

187

6 II.2

ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԱՐԱՆԻ ԿԱՌԱՐԱՐՈՒՄԸ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարեկանը 6 ռուբ.
Առանձին համարները 5 կոպէկով.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատան մէջ.
Մեր հասցեն. Тифлиς, Редакция „Мшакъ“.
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak“.
Տ է Լ է Ֆ օ Ն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերէից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լիզուով.
Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խրաբանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տ է Լ է Ֆ օ Ն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲԱՅՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄՇԱԿ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ

(32-րդ ՏԱՐԻ)

ՆԵՐԿԱՅ 1904 ԹԻՎԱՆԻՆ

«ՄՇԱԿ» ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱՆՎԻ ՆՈՅՆ ՊՐՕԳՐԱՄՈՎ ԵՒ ՆՈՅՆ ՈՒՂՂՈՒԹԵԱՐԿ

ամեն օր, բացի տօներէն յաջորդող օրերէից:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐԻՆԸ. «Մշակ» տարեկան գինը 10 ռուբլի է, տասն և մէկ ամսականը՝ 10 ռ., տասն ամսականը՝ 9 ռ., ինն և ութ ամսականը՝ 8 ռ., եօթ և վեց ամսականը՝ 6 ռ., հինգ ամսականը՝ 5 ռ., չորս ամսականը՝ 4 ռ., երեք ամսականը՝ 3 ռ., երկու ամսականը՝ 2 ռ., մի ամսականը՝ 1 ռուբլի, յունվարի 15-ից մինչև մարտի 1-ը նոյնպէս 1 ռուբլի:

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. Ամերիկայի բաժանորդները պէտք է վճարեն տարեկան 6 ռուբլի. Եւրոպայի բաժանորդները՝ 30 ֆրանկ. Պարսկաստանի բաժանորդները՝ 10 ռուբլի:

«ՄՇԱԿԻՆ» գրվել կարելի է ԽՐԱՏԱՐԱՆԸ (Բաղադրանայ և Բարձրակայ փողոցների միջև) և Գուտտէնբերգ գրավածատնոցում:

Կայտարարութեան ուրիշ քաղաքներից «ՄՇԱԿԻՆ» գրվելու համար և առնասարակ նամակներ և ծրարներ ուղարկելիս, պէտք է զիմել հետևեալ հասցեով. ТИФЛИСЪ, Редакция „МШАКЪ“, իսկ արտասահմանից՝ ТИФЛИС, Rédaction du journal „MSCHAK“.

Յայտարարութիւնները ընդունվում են բոլոր լիզուներով:
Ա. Պ. Ա. Ռ. Կ. Բ. Ա. Ժ. Ա. Ն. Ո. Ր. Դ. Ա. Գ. Ր. Ո. Ի. Թ. Ի. Ե. Զ. Է. Ը. Դ. Ն. Ո. Ի. Ե. Վ. Ո. Ի. Ե.

ԲՈՎԱՆԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Խմբագրութեան կողմից. Մեր գործի շարունակութիւնը. Բաղադրանայ տեսութիւնը.— Ներքին ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ներքին գործերից. Հայոց թատրոն. Մատենադարան. Նաւթային արդիւնաբերութիւնը 1903-ին. Գիւղացին և լըրազիրը. Ո՛ր է բարդ գործը. Նամակ Շուշուց. Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱՐԱՆԸ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Բաղադրանայի դէպքեր. Արտաքին լուրեր. — ՀԵՌՈՒԳԻՐՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐՆԵՐ. Մի բուռը մոխիր:

ԽՐԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՂՈՒՄ

Ներկայ համարով վերահանում է «Մշակ» լրագրի հրատարակութիւնը նրա երկամսեայ դադարումից յետոյ:
Անցեալ տարվայ մեր հրատարակած վերջին համարում մենք ցանկութիւն էինք յայտնել, որ 1904 թվի համար բաժանորդ գրվել ցանկացողները վաղօրոք յայտնեն այդ մասին, որպէս զի մենք կարող լինէինք ժամանակին ապագրել և պատրաստել նրանց հասցէները և չը դանդաղէր լրագրի ուղարկելը: Մակայն պէտք է սրտի ցաւով արձանագրենք, որ բաժա-

նորդագրութիւնը սկսվել է ուժեղանալ միայն վերջին ժամանակը և մենք ներկայումս գտնվում ենք նոյն դժուարութիւններէ մէջ, որոնք անցեալ տարիները լինում էին յունվարի առաջին օրերում: Մենք անկասկած կաշխատենք կարելիին չափ արագացնել գործը, որքան նա կաշխատում էր ինչի մեղանից, բայց հարկ ենք համարում յիշեցնել, որ խմբագրութեան համար կարեւոր է կարծ միջոցում պարգեւ իր բաժանորդագրութիւնը, որպէս զի վերջինի համեմատ նա հնար ունենալ իր կարգադրութիւններն անել, ապագրվող օրինակների թիւը ճիշտ որոշել և ապագրել: Մեր մշտական ընթերցողները գիտեն, որ մենք ապառիկ բաժանորդագրութիւն չենք ընդունում: Բայց և այնպէս շատ տեղերից նամակներ ենք ստացել ուղարկելու «Մշակ» համարները ապառիկ վճարով: Ցաւում ենք, որ անկարող ենք բաւարարութիւն տալ այդ ցանկու-

նեքներում, ցած ու ցած ընկած, ծառերով լիք մի անշարժ ձոր է, ուր ամառվայ երկար օրերին վերեւից նայող միայն հանդարտ երեւոյթ, կարծես փոփոսացող տեղակային մի ովկիանոս է տեսնում...

Բոլորի գլխից, ուր միայն մի տուն է համարձակութիւն ունեցել բարձրանալու, բացվում է ընդարձակ, անվերջ ձորից: Լեռնաստանի գանազան տեսակ լուսաւորված բարձրութիւնները սրանցիւր են ժամանադէ իրենիս: Կարծես ինքնաշարժ զանազան մանաւոր տունը մի տեսակ ուղիւստեղի է ամառանոցաւորների համար: Օր չի լինի, որ չը տեսնենք մութ ընկած մարդկանց, որոնք խաբիս-փելով ձորերի և լանջերի խառնուրդում, շտապում են տուն, միմեանց ձայն տալով: Դրանք ուղիւստեղներն են, բնութեան վերջին լուսերին երկրպագողները: Միշտ ուշանում են նրանք, որովհետեւ լուսաւորութիւնը սարերի վրա ուշ է մարում:

Ականջ դրէք մեզմ, անուշահոտ օդի մէջ տարածված ձայններին,— ոչինչ զանգատ չէք լսի: Յոգնածութիւն չը կայ, կուրծքը չէ կշտանում աստուածային երեկոյի շունչը ներս ծծելուց, մի շունչ, որ սօսափին է կուսական անտառներում, զեփու է ծաղիկների գլուխները օրօրելով: Եւրոպայի բաժանորդները պէտք է ընդունվում են բոլոր լիզուներով: Դրանք ուղիւստեղներն են, բնութեան վերջին լուսերին երկրպագողները: Միշտ ուշանում են նրանք, որովհետեւ լուսաւորութիւնը սարերի վրա ուշ է մարում:

Ականջ դրէք մեզմ, անուշահոտ օդի մէջ տարածված ձայններին,— ոչինչ զանգատ չէք լսի: Յոգնածութիւն չը կայ, կուրծքը չէ կշտանում աստուածային երեկոյի շունչը ներս ծծելուց, մի շունչ, որ սօսափին է կուսական անտառներում, զեփու է ծաղիկների գլուխները օրօրելով: Եւրոպայի բաժանորդները պէտք է ընդունվում են բոլոր լիզուներով: Դրանք ուղիւստեղներն են, բնութեան վերջին լուսերին երկրպագողները: Միշտ ուշանում են նրանք, որովհետեւ լուսաւորութիւնը սարերի վրա ուշ է մարում:

Ինչպիսիք զանգատվել: Եթէ սիրտը ունի այդ ժամերին մի կարօտութիւն, դա այն է, որ պէտք է երկար, անվերջ վայելիլ այդ հրաշ-

թեան: Խմբագրութիւնը արդէն յայտնել է, որ նա կարող է մի որոշ դիւրութիւն տալ և բաժանորդագրի հատուցումը ընդունել մաս-մաս, բայց մենք կը խնդրէինք այդ ձեով բաժանորդ գրվողներին ժամանակին ուղարկել իրանց մասնավճարները, որպէս զի չընդհատվի լրագրի աւաքումը: Մի քանի գրադարաններից, դպրոցներից և համայնքներից զիմել են մեզ լրագիրը ձրիաբար: Մենք այդ նպատակի համար մինչև այժմ չունենք ստացած ոչ մի գումար, ուստի և անկարող ենք կատարել մեզ դիմողների խնդրանքները:

Ինչ վերաբերում է «Մշակի» հրատարակութեան, նա ներկայ 1904 թվականին, կը կատարվի նոյնպէս, ինչպէս նախորդ տարիներում, նոյն ծրագրով և ուղղութեամբ ամեն օր, բացի տօներին յաջորդող օրերից:

ՄԵՐ ԳՐՈՒԹԻ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կարճատև ընդմիջումից յետոյ «Մշակը» նորից հանդէս է գալիս հասարակական ասպարէզ՝ շարունակելու այն գործը, որ նա առաջ է տարել իր երեսուն և մէկ տարվայ գոյութեան ընթացքում:

Գործունէութեան այն ծրագիրը, որին հետևել է «Մշակը» և յաջորդաբար առաջ տարել տարիներ շարունակ, գրված է պարզ և որոշ կերպով: Այդ ծրագրի հիմնական կէտերն են եղել՝ պատուաստել քաղաքակրթութեան բարիքները մեր երկրի մէջ, մտնել կերպական մտածողութիւն մեր հասարակութեան մէջ, զարգացնել քննադատական և գիտակցական վերաբերմունքը դէպի կեանքի կարիքները ու պահանջները և բարձրացնել երկրի ու նրա ազգաբնակչութեան կուլտուրական գրութիւնը:

«Մշակին» հիմնական ծրագիրը և ուղղութիւնը մնացել են մի և նոյնը: Հետևելով ուշի ուշով կեանքին և լինելով հասարակութեան լաւագոյն մասի մը մտածողութեան արտայայտող՝ «Մշակը» կարողացել է գրաւել դէպի ինքը հասարակութեան թարմ ոյժերի համակրութիւնը և այդպիսով հանդիսանալ իբրեւ քաղաքակրթական գործուն մի հասարակութեան մէջ, որը դարերի ընթացքում ապ-

նեքը: Եւ դուր ամեն տեղ, ամեն քաղաք հիացական բացականչութիւնների հետ կը լսէք, թէ ինչպէս ամենքը երանի են տալիս այս անմահական տեղերում ապրողներին:

Եւ ինքս էլ քանի ժամանակ այդպէս ասողներ թուում եմ եղել: Ամառվայ վերջին, երբ կազդուրված, ուժեղացած օրնված բնութեան գրկում, գգում ես թէ վերջին անգամս ես խմում անմահ աղբիւրներից, վերջին անգամս ես կուրծքը խոտերի անուշ բուրմունքները ներսը առնելու, ակամայ արիւստանք ու տխրութիւն է տիրում քեզ, մանաւանդ երբ յիշում ես քաղաքի ապականութիւնները, անձուկ ու անդոյս բնակարանները: Զգում ես, որ բնութեան մարդկային դուռը, որ հեռանալ նրանից նշանակում է զրկվել մի սուրբ, հարազատ կրթից: Եւ ես— ինչո՞ւ ծածկեմ— նախանձում էի դադար հովիտները ծոյլ ըստընդունելով չափափող կովերին անգամ: Այս տեղերի մշտական բնակիչը. նրա հետ է գիւղացի կիսամերկ, սև, բայց կարմրաթուշ երեխան, լեռնային եղիկի պէս սուտերների ու լոյսերի միջով սրացող աղիւկը: Ծեծութիւնն անգամ դառն չէ այստեղ: Նախանձում ես և նրան:

Բայց մի տարի ես հասկացայ, թէ որքան երեխայ եմ թ. սարի ամառանոցաւորները: Զմեռվայ մէջ ես պարտօնական գործով ստիպված էի անցնել Քարակոթի գիւղով: Աստուած իմ: Կարճիկ ամառվայ գոյների մէջ երեսացող գիւղացուն երանի տուողս այն գծի բանն էի

ընել է ասիական խաւարի և տգիտութեան կապանքների մէջ:

Մենք միայն նոր ենք ոտք կոխում քաղաքակրթութեան ճանապարհի վրա և այն փոքր առաջադիմութիւնը, որ արել ենք վերջին մի քանի տասնեակ տարիներում, ցոյց է տալիս մի բան, որ կարեւոր են շատ լուրջ աշխատանք, եռանդուն ջանքեր և խելացի գործունէութիւն, որպէս զի մենք կարող լինենք իրագործել մեր կեանքի մէջ այն բոլորը, ինչ որ տալիս է մեր ժամանակակից լուսաւոր մարդկութիւնը:

Այդ աշխատանքի, ջանքերի և գործունէութեան մէջ մամուլին վերապահված է դեր, որը աշող կատարելու համար անհրաժեշտ է մտածող հասարակութեան լաւագոյն ոյժերի գործակցութիւնը և աշակցութիւնը: Մենք սկսում ենք մեր գործը, հաւատարմով այդ գործակցութեան և աշակցութեան:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական աշխարհի հետաքրքրութեան ամենանշանաւոր կէտը շարունակում է մնալ Հեռաւոր Արեւելքը: Ռուսաստանի և Նապոլիոնի մէջ ծագած տաւառայնութիւնը չէ կարողանում բաւարար լուծում ստանալ և պատերազմի վտանգը ոչ միայն դեռ չէ անցել, այլ և սպառնալի կերպով կանգնած է ասպարէզի վրա:

Պատերազմի վտանգը ծանր ազդեց բօրստաների վրա: Արժէթիւրի գները իշան և շատ ձեռնարկութիւններ կանգ առան: Օրեր կային, երբ նոյն իսկ ենթադրում էին, թէ իրապէս պատերազմը սկսված է, բայց պաշտօնապէս նա չէ յայտարարվում, որպէս զի հակառակ կողմերը կարողանան հեշտ կերպով յետ քաշվել պատերազմական բեմից և հաշտութեամբ ու խաղաղութեամբ վերջացնել տարածայնութիւնները:

Պատերազմը շատ ծանր է պատասխանատու մի գործողութիւն է, ուստի թէ Ռուսաստանը և թէ Նապոլիոնը ամեն ջանք գործ են դնում խուսափել նրանից և զիմել ծայրայեղ այդ միջոցին այն ժամանակ, երբ սպառված կը լինեն խաղաղական ձեւերով գործելու բոլոր հնար- յիշեցնում, որին, ինչպէս հաւատացնում է առաջը, տարան հարանիք և նա գտաւ, որ այդ տեղը իրանց տանից լաւ է: Ամառը բնութեան հարանիքն է, ամեն մի կեանք, որ այդ ժամանակ գոյութիւն ունի երկրի տակ, զարգարվում է այն տօնական շքեղութիւններով, որ բնութիւնը է գործում, բնութիւնն է ցըրվում ամեն տեղ և բնութիւնն էլ հաւաքում տանում է իր հետ:

Պէտք է տեսնել կեանքը այդպիսի ժամանակ, երբ տօն չը կայ բնութեան մէջ, երբ գոյներից ու լոյսերից գրկված է աշխարհը:

Սառնամանիքների, թռչող ձիւների, կապա- բնայ ամպերի մի տարտարոս էր Քարակոթը, երբ ես մտնեցայ թ. սարի սիւրված ամառանոցին: Նա ծխում էր, մի ինչ որ ամպանման փողի էր բարձրանում նրա վրա, խառնվելով երկնքի գորշ տարածութեան հետ: Ուղեկիցս, պօստային իշկանի սալալարը, ասում էր թէ մի շարքով է, ինչ երևում է այդ տեսարանը— լեռնային բուրբ տեսարան:

Եւ ինձ մոռացել էի, խեղճ ձիւս լիճակն էր ինձ տանջում: Թուում էր թէ նա չորս ծնկների վրա է ման գալիս: Ի՞նչ ման գալ, նա սողում էր, սահում էր, որովհետեւ երկրի վրա մի կտոր հող չէր գտնում, ուր կարողա- նաւ ոտներից գոնէ մէկը դնել: Ամեն կողմ սառցային լանջեր, նրանք անվերջ են, նրանց վրա է պոստ գալիս այս սարափելի տեղերի միակ ճանապարհը: Նոյն էր մի օր, երկու օր, երբ արեգակը ուրախ տաքացրել էր ձիւների

ները: Ոչ ոք չէ ուզում պատերազմի սկզբնապատճառը և դրդողը լինել, լաւ գիտեմալով, որ պատերազմը կը պահանջէ մարդկային զոհեր ու անագին ծախքեր և կարող է առաջ բերել քաղաքական անխորժ հետեւանքներ: Մինչև այժմ աշողկեց երկու կողմերին ևս զուրս չը գայ բանակցութիւններ շրջանից, թէ և ընդհարումներ համար շատ դէպքեր և դիւրավառ տարրեր կային Արևելքում:

Բանակցութիւնները շարունակվում են եռանդուն կերպով: Բայց միաժամանակ շարունակվում են և պատերազմական պատրաստութիւնները, որովհետև հակառակ կողմերը զեռ վստահ չեն բոլորութեամբ իրարեւորելու իրաւունքները: Եւ նրանցից իւրաքանչիւրի էական պահանջները կը յարգվեն միւսի կողմից:

Եւրոպական պետութիւնները յայտարարում են, որ նրանք աշխատելու են չէզոք դիրք բռնել Ռուսաստանի և Եւրոպայի ընդհարման միջոցին, բայց «չէզոք» դիրք բռնելը՝ առանձնական մի հասկացողութիւն է, որովհետև պետութիւնները կարող են միմեանց օգնել և վնասել ոչ միայն հանդէս դալով պատերազմի դաշտում, այլ և շատ կողմնակի միջոցներով, օրինակ՝ ֆինանսական գործողութիւններով, որոշ պահանջներ անելով, քաղաքական նոր բարդութիւններ առաջ բերելով:

Բայց անկասկած՝ բանակցութիւններն էլ անվերջ չեն կարող շարունակվել և անկարելի է տարիներով մնալ պատերազմական վիճակի մէջ: Այն լարված դրութիւնը, որ ներկայումս տիրում է Հեռավոր Արևելքում, պահանջում է մեծ ծախքեր Ռուսաստանից և Եւրոպայից: Եւ որքան երկար ժամանակ շարունակվի այդ դրութիւնը, այնքան այդ ծախքերը պէտք է ճնշող բնաւորութիւն ստանան իւրաքանչիւրի համար: Ուստի բանակցութիւնները պէտք է վճռեն ծանրակշիւ հարցը՝ անել փոխադարձ և զուգէ նոյն իսկ անխորժ գիշումներ և վերջացնել գործը խաղաղութեամբ, թէ պնդել որոշ պահանջների վրա և յետ չը քաշվել պատերազմի վտանգից:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻՑ

Մենք հարկաւոր ենք համարում արձանագրել այն իրողութիւնները, որոնք տեղի ունեցան «Մշակի» երկամսեայ դարբնի միջոցին:

Նոյեմբեր և դեկտեմբեր ամիսների ընթացքում հրատարակվեցին Կովկասեան պ. Կառավարչապետի կողմից պարտադիր կանոններ Կարս, Ալեքսանդրոպոլ, Շուշի, Նուխի, Գանձակ և Բաթում քաղաքների համար, պետական կարգի և հասարակական անդրադարձնալ պահպանութեան օրէնքների 15-րդ յօդուածի հիման վրա: Այդ պարտադիր կանոնները սկսեցին գործադրվել նոյեմբերի 20-ից:

Վերին շերտերը, նոյն իսկ ջրեր էր վազեցրել, բայց յետոյ ծածկվել էր, յետոյ ստացային քաւն էր փչել և ամեն ինչ ստուգել էր կարել:

Ծանր ու բարակ մտածելու բան չը կայ: Ամբողջապէս յանձնել ես թեզ բնութեան կամքին, կորել է կենդանական բնազդը, և դու միանգամայն անտարբեր ես, թէ ինչ կարող է լինել թեզ հետ: Մի և նոյն է, ինչ կը լինի: Ինչպէս են այժմ տանջում ծառերը, որոնց տեսքով հիւանդ էինք ամառը: Անդադար պէտք է նրանց տակով անցնել, նրանց ճիւղերը շարժել և ստանալ ձիւնի ամբողջ տաքութիւնը թափել թեզ և մանաւանդ խեղճ ձիւն վրա:

Ոչինչ չը կայ, որ չը դժուարացնէ ճանապարհը: Աղբիւրը, որի վրա ամառը չորում էինք այնպիսի ազանութեամբ և հիացմունքով, այժմ մի սարսափելի որդալիթ է ճանապարհի վրա: Ուղեկիցս ասում է, որ անցնել այդ սառցային տարածութիւնը անհնարին է, պէտք է իջնել ձիուց: Ինչու՞մ եմ և զնում եմ չորեքթիւն, համարեա երեսի վրա, անիծելով աղբիւրն էլ, նրա դառիւկայն էլ, որ այնքան կախարդիչ է ամառը: Զիտն հազիւ ազատեցինք ձորի յատակը գործելու վտանգից:

Սառած—փայտացած, հրաշքով, թէ մեր ջրանքերով տեղ հասանք...

II

Երկու օր մնացի Փարակոփում: Դեռ երկար ճանապարհ կար առջև, իսկ պաշտօնս շտապել էր հրամայում, բայց ինձ անհրաժեշտ էր գտնել մի քիչ կենդանանալ, որպէս զի հրաման

Դեկտեմբեր ամսին հրատարակվեց «Кавказ» լրագրի պաշտօնական բաժնում, 1903 թ. հոկտեմբերի 18-ին Բարձրագոյն հաստատված, ներքին գործերի մինիստրի ամենահպատակօրէն ղեկուցման հիման վրա, նոր կանոն, որի գործածմամբ, այսուհետև, մինչև կը վերաքննվեն պետութեան վերաբերեալ, այդ դաւանութեան հոգևոր իշխանութիւնները պարտաւոր են, թեմական առաջնորդները յաջորդներ, կօնսիստորիաների անդամներ, հոգևոր ճեմարանի և դպրոցների տեսուչներ ու ուսուցիչներ, վանքերի վանահայրեր, ինչպէս և արքեպիսկոպոսիտները նշանակելիս, խնդրել համաձայնութիւն—յաջորդների համար՝ Կովկասի կառավարչապետից, իսկ մնացածների համար՝ տեղական նահանգապետից կամ համապատասխան պաշտօնատար անձից:

Հրատարակվեց և պաշտօնական կարգադրութիւն Շուշու թեմական դպրանոցի փակման մասին Բարձրագոյն հրամանով:

Դեկտեմբերին Բազում կայացած նաւթարդինաբերողների համագումարը, զանազան որոշումների թուով, կայացրեց և մի քանիսը, որոնք հասարակական տեսակետից, ուշադրաւոր պահանջներ տեսնելի պաշտօն, բանալ սպանդանոց, վիճակագրական բերք և գէօգրաֆիական բերք: Սպանդանոցի բացման համար նշանակված է 6000 ռուբլի, վիճակագրական բերքի համար—36,800 ռ., իսկ գէօգրաֆիական բերքի համար՝ 15,000 ռ.: Բացի դրանից ևս յատկացրեց դպրոցների պահպանութեան համար 98,900 ռ., ժողովրդական դպրասենտների համար 16,000 ռ., իսկ «Нефтяное Дело» լրագրի հրատարակութիւնը 25,020 ռ.:

Դեկտեմբերի 30-ին հրատարակվեց Կովկասի կառավարչապետի հետեւալ կարգադրութիւնը. «Թեթևութիւն ստանալով հիւանդութիւնից, ես այսօր վերստանանցի Բարձրագոյն ինձ յանձնված երկրի կառավարութիւնը, որի մասին յայտնում եմ ի գիտութիւն Կովկասեան երկրի բառաւարչապետ տեղերի և անձանց»:

Յունվարի 3-ին Գանձակ քաղաքը տօնեց իկ հաջորդական յօդուածն ալ օրվայ (1804 թ. յունվարի 3), երբ ռուսները գրաւեցին այդ քաղաքը և տիրեցին ամբողջ Գանձակի խանութեան: Ինչպէս յայտնի է, այդ տիրապետութիւնը կատարվեց իշխան Յիքիմանովի ձեռքով, Գանձակի խան Ջաւադխանի օրով, որ չը կամենալով անձնատուր լինել և յանձնել ռուսաց զօրքին Գանձակի բերքը, պատերազմեց և սպանվեց կոռւի ժամանակ:

ՀԱՅՈՑ ԹԱՏՐՈՆ

Երկու ամսայ ընթացքում, նոյեմբերի 13-ից մինչև յունվարի 12-ը, հայոց դրամատիկական ընկերութեան խումբը տուեց 14 ներկայացումներ, որոնցից 13-ը՝ Արտիստական թատրոնում և մէկը՝ Արաքսեանի Հաւաքարի նոր թատրոնում: Ներկայացված պիէսներ էին. 1) «Բազէներ և Ագուաներ», դրամա Սուրբա-

և աշխարհ հասկանալ:

Կենդանացողը մի գիւղական ընտանիք էր, որի հետ ես ծանօթ էի: Տասնէր Պետրոսը լաւ էր ղէպի ինձ, ինչպէս միշտ: Զը գիտէր ինչ անէ, որ գտն մնամ, և տալիս էր այն առնել, ինչ ունէր իր տանը, իր ձեռնային կեանքի մէջ:

Շատ քիչ էր այդ բոլորը: Ամբողջ գիւղը տառ ու անկեղան էր: Երկու օր մասնակցեցի այդ կեանքին, բոլորի հետ միասին ես էլ արտասուեց թափեցի տարաքիւղի ծիւր մէջ, որով իւրաքանչիւր տուն լիքն է լինում մինչև պոռնիքները, ձեռքերս ու կուրծքս տաքացրի այն անգիր կոշիկ, համարեա մի ամբողջ ծառից, որի հաստ գլուխը թաղված էր օջաղի երակի մէջ և ծուլութեամբ ու տհաճութեամբ էր կերակուր տալիս նրան, տաքածելով այնպիսի թանձր մուկ, որի մէջ, թուով է, կարելի է երկակի իրել կախի:

Երբեք, ցուրտ կեանք ցեխի ու ծիւրի մէջ կէս—տաքացած, կէս—սառած, անշարժ, անգործ մարդիկ յօրանջում են, լոյսից ու օդից զրկված: Զիւնը ներս մտնողների ոտներով մինչև օջաղի պոռնիքն է բերվում. դուռ չեն փակում, որպէս զի ծիւրից չը խեղդվեն, չաղացնում են կրակը օջաղում, կտուրն է սկըսում կախի:

Իմ բախտից Պետրոսը բոլորովին առողջ էր, իր սովորական տրամադրութեան մէջ: Իսկ սա փոքր բան չէր ինձ համար: Տարվայ չորս եւստեղները կարող են բերել ինչ ուզում են, բայց Պետրոսը միշտ մի և նոյնն էր, լուրջ,

թօղի և Ն. Դանչեկոյի, թարգմ. Ե. Ամիրխանի, 2) «Թիթեռնիկների կոլեր», դրամա Զուգեմանի, թարգմ. Ա. Նազարէթեանի, 3) «Նաւապետ Գրանտի գաւառները», Ֆեդիա, 4) «Վերաքննիչ», կոմիդիա Գոգոլի, թարգմ. Կ. Տէր-Աստուածատրեանի, 5) «Մօնա-Վանա», դրամա Մետերլինի, թարգմ. Տ. Յովհաննիսեանի, 6) «Պարգաւանք և սէր», որդերգութիւն Շիլլերի, թարգմ. Ա. Մ., 7) «Օտարութիւն», կոմիդիա Ա. Դիւմայի, թարգմ. Վ. Տիրացեանի, 8) «Բազէներ և Ագուաներ», երկբող անգամ, 9) «Թագված կայծեր», դրամա հինգ արարածով, հեղ. Ս. Թաւայեանի, 10) «Նօրա», դրամա Իսկին, թարգմ. Տէր-Գէորգեանի, 11) «Ապուշ», դրամա Դոստօեվսկու, թարգմ. Գ. Խաժակի, 12) «Մաքաւ Սան-ժէն», կոմիդիա Սարգսի, թարգմ. Տէր-Գեորգեանի, 13) «Փողի հերոսը», կոմիդիա Միրբոյի, թարգմ. Ս. Շիւսեանի և 14) «Արծուիկ», դրամա Բոտանի, թարգմ. Տէր-Գեորգեանի:

Այս 14 պիէսներից միայն մէկը՝ Ս. Թաւայեանի «Թագված կայծերը» ինքնուրոյն հեղինակութիւն է, մնացած 13-ը թարգմանական են և դրանցից վեցը, այն է «Թիթեռնիկների կոլեր», «Պարգաւանք և սէր», «Օտարութիւն», «Նօրա», «Փողի հերոսը» և «Արծուիկ» առաջին անգամն էին խաղացվում, իսկ միւս 7-ը կրկնութիւններ էին:

Մենք չենք խօսի ամեն մի պիէսի մասին առանձին, այլ կանգ կառնենք մի քանիսների վրա, խօսելով ի դէպ նաև դերակատարների մասին: Բայց առաջ անհրաժեշտ ենք համարում մի քանի ընդհանուր նկատողութիւններ անել:

Օրագրական մամուլը, անկասկած, միշտ և հնարաւորութիւն չունի նուիրել իրան սիստեմատիքաբար գեղարուեստական հարցերի մըլալման, դրամով պէտք է զգալվին ամապիրները և հանդէսները: Սակայն օրագիրը յաճախ ստիպված է տեսնում իրան նոյն իսկ գեղարուեստական հարցերի վերաբերմամբ կրկնել ստորեայ ճշմարտութիւններ և կրկնել անընդմառ իրան խօսքը մնում է «ձայն բարբառոյ յանապատի», մինչև որ նրան լսեն: Կայ մի պարզ, անհերքելի ճշմարտութիւն հայոց թատրոնի մասին, որի վրա հայ մամուլը շատ լուրջանկ հրաւիրել է թատրոնական գործի դեկավարների ուշադրութիւնը, բայց նրա ձայնը դեռ մնացել է անլսելի: Յաճախ կրկնված է, որ թատրոնը մեր մէջ այն գլխաւոր, կամ նոյն իսկ միակ միջոցն է, որով կարելի է հանրամատչելի դարձնել գեղարուեստի հասկացողութիւնը հայ հասարակութեան մէջ. միւս կողմից մայրենի լեզուի լաւագոյն ոճը պէտք է հանդէս գայ բնի վրա:

Եւ սակայն ճշգիւ անփութութիւն, որդափ անհոգութիւն թատրոնական գործի դեկավարների կողմից. պիէսները ընտրվում են մեծ մասամբ անաշոյ, տրվում են և այնպիսիները, որոնց մասին ոչ մի արդարացուցիչ կամ մեղմացուցիչ հանգամանք չէ կարելի գտնել, ինչպէս «Օտարութիւն», որ գուրկ է թէ ներքին և թէ արտաքին որ և է արժանաւորութիւններ, կամ արվում են այն-անխորժ, մեղմ ժպիտը բերանին դատողութիւններն անող: Նոյն իսկ այս սարսափելի թանձր ծիւր մէջ նրա մեծ ու լայն միւրուքը, որ ծածկում էր նրա կրծքի ամբողջ վերին մասը, առաջվայ պէս պլիտակ էր:

Նա խօսում էր, և ես չէի նկատում, թէ ինչպէս է անցնում ժամանակը:

Խօսելու նիւթ ես միշտ ունէր: Իզուր չէր ամբողջ գիւղը պատկառանքով ասում, թէ նա աշխարհ շրջած, մարդ տեսած ալետ է: Ոչ ոք նրա պէս հեռու չէր գնացել: 1855-ի պատերազմին նա արագ էր տարել Ալեքսանդրոպոլ: Ոտի տակ էր տուել, ուրեմն, ամբողջ երկու ամբողջ ժամանակը տանից հեռու, հիւր գիւղերում, զանազան տեսակ մարդկանց մէջ, քաղաքների պանդոկներում, ճանապարհին ամեն ազգի և լեզուի հետ շփված:

Որքան անապառ նիւթ էր տուել նրան այդ աշխարհատեսութիւնը: Խօսքի մէջ միշտ կար և նրա ընկերակիցը—կարմիր շորին, որի կեանքից ոչ մի մանրամասնութիւն չէր մոռացել նա և չէր սիրում, որ ունեւելքին էլ մոռանայ: Ուժեղ կենդանի էր, մասնաւոր ըստ էր բերում իր հետ, նրա ժամանակ ոչ մի վնաս չէ հասել Պետրոսի ընտանիքին:

Բայց նա միայն պատմող չէր, կեանքից մեծ փորձ էր վերցրել, ոչ միայն շատ ու շատ բան էր տեսել ու լսել, այլ և մտածել էր ամեն ինչի վրա, սեփական դատողութիւններ էր տեղծել, որոշ աշխարհայեցողութիւն մշակել: Անա այդ փիլիսոփայութիւնն էր ինձ ամենից

պիսիները, որոնք շատ բարձր են թէ ներկայ դերասանական խմբի ամբողջական ոյժերից, թէ շատ դժուար mise-en scene-ի կողմից, ինչպէս, օրինակ, Բոտանի «Արծուիկը»: Բայց ընդունեմք մի բայէ, որ թատրոնական վարչութիւնը մեծ դժուարութիւններ է հանդիպում պիէսների ընտրութեան մէջ և վերաբերվեց նրան ներողամտաբար. ինչով սակայն բացատրենք այն գրեթէ յանցաւոր անփութութիւնը, զանցառութիւնը, որ նա ցույց է տալիս թարգմանութիւնների լեզուի վերաբերմամբ. այդ տեղ արդէն մեր պահանջը անողոր է և որ և է արդարացումն անհնարին:

Շնորհիւ անձուին թարգմանութիւններին, մենք շարունակ լսում էինք հայկական բեմից ոչ թէ հայ լեզու, մշակված, կոկ, սահուն լեզու, այլ բարբառոսական բարբառներ, որոնք, կարծէք, յատկապէս սահմանված են աղաւաղել հայ լեզուն և շատ անապատ կարծիք տալ լսողին հայ լեզուի գեղեցիկութեան մասին: Միթէ կարելի էր ներկայացնել «Վերաքննիչը» այն թարգմանութեամբ, որ մենք լսեցինք դեկտեմբերի 1-ին: Անեղացէք դաւ վրա և քրոնիկական դարձած այն վատ սովորութիւնը, որ դերակատարները գրեթէ միշտ չը գիտեն իրանց դերերը: Եւ եթէ չը լինէր այն երջանիկ բացառութիւնը, որ կազմում է տիկին Սիրանոյշ—միակը, որ մարմնացնում է մայրենի լեզուի լաւագոյն ոճը հայ բեմի վրա և միշտ գիտէ դերը,—ճշմարիտ, մենք չը գիտեմք ինչ կը լինէր հայոց թատրոնի հալը: Եթէ վարչութիւնը ձեռնհաս չէ զգում իրան կանոնաւորել թարգմանական լեզուի խնդիրը, նա պէտք է դիմէ ձեռնհաս անձանց և վերացնէ հայ թատրոնից մի չարիք, որ կարող է լայն ծաւալներ ընդունել: Այդ կողմից անագին և ծանր է վարչութեան պատասխանատուութիւնը: Գործին երեւի պակաս չէ վնասում և այն հանգամանքը, որ յաճախ ղեկավարի փոփոխութիւն է կատարվում վերջին ներկայացումների ժամանակ ղեկավար պ. Զաւարը հեռացած էր երևում և այժմ նորից հանդէս է գալիս:

Անաշոյ անցաւ և վարչութեան փորձը՝ տալ մի նոր ինքնուրոյն պիէս: Դեկտեմբերի 15-ին ներկայացվեց պ. Ս. Թաւայեանի «Թագված կայծեր» դրաման, 5 գործողութեամբ, որ տրվել է խաղաւոր և առանձին գրքով, պատկենքը՝ «Մուրճ» ամսագիրը և «Тифл. Листок» թերթը շատ անապատ կարծիք յայտնեցին այդ դրամայի արժանաւորութեան մասին և դժուար թէ այդ նոր պիէսան կարողանայ մտնել հայ բեմերուտարի մէջ, եթէ նա չեն թարգմտել արժանաւոր փոփոխութիւններին: Ընդունելով հանդերձ արտայայտված կարծիքները ճշգրտութիւնը այդ պիէսայի որոշ կողմերի մասին, մենք պէտք է ասենք, որ յամենայն դէպս նրա հիմնական իդէան գեղեցիկ է և դրամայի առաջին երկու արարուածները կարող էին աւելի ներողամիտ ըննադատութեան ենթարկվել:

Երկու ամսվայ ընթացքում տեղի ունեցան դրամատիկական խմբի անդամների մեծ մասի շատ հետաքրքրում: Ես երբեք չէի հակաճառում, չէի հերքում, ուզում էի, որ բնութեան որդին իր խելքի ու արտի պատկերները դուրս բերէ, իր սեփական ստեղծագործութիւնը ինձ հաղորդէ:

Եւ ամեն ժամանակ դուրս էի բերում այն համոզմունքը, որ գուրթ, կենսաբախ և Պետրոսի փիլիսոփայութիւնը: Արդարացնել աշխարհի կարգերը, ապացուցանել, որ բաղդը, լաւութիւնը պայմանական հասկացողութիւններ են—անա ինչի էր նա ձգտում, երբ աշխարհ ձեռով, տաղանդով պատմում էր իր յիշողութիւնները, իր իմացած առակները ու առհասարակ խրատական որ և է պատմութիւն: Կազմված, վերջացած մի բնատրութիւն էր դա: Ոչ ոք չէր կարող ասել, թէ աւելի զարգացած խելքը կը ճնշէ նրան, կը խախտէ նրա մէջ որ և է բան: Պետրոսը իրան հաւասարապէս ուժեղ էր զգում թէ գիւղացի անմիւրուք երիտասարդին խրատելիս, թէ ուսում առած քաղաքացու հետ վիճելիս:

Այդ հանդարտ, հաւասարակշիւ, ամուր բնատրութիւնը միշտ ինձ երևում էր իրբն մէկը այն հաստատ սիւներից, որոնց վրա պահվում է մեր անգիր ու անուսումնաւորութիւնը իր բարոյական օրէնքներով, իր հոգեկան ոյժով: Եւ արդեօք այդ նոյն աշխարհայեցողք չէր պատճառ, որ Պետրոսը միշտ ժիր ու տուկուն էր, իր տարիները անհամեմատ ուժեղ, միշտ առջևից գնացող, միշտ աշխատանքը իւր բախումով:

(Կը շարունակվի)

բենեֆիտները: Նոյեմբերի 17-ին «Թիթեոնների կոլու» պիեթան ներկայացվեց տ.ա. Չմշկեանի և Աւետեանի բենեֆիտներ: Տիկին Աւետեան, Բօգայի դերուս, ցոյց տուեց, որ նա կարողացել է ըմբռնել տիպը և դերի բնաւորութիւնը և առնասարակ անմեղ աղջկայ դերը շատ սաղ է գալիս նրան և նա կարող է մեր կարծիքով, ապագայում, արժանաւոր տեղ գրաւել հայ բեմի վրա: Դեկտեմբերի 1-ին ներկայացրված «Վե-րաքննիչը» ի նպաստ պ.պ. Աւետեանի և Մա-միկոնեանի էր: Մենք շատ անգամ առիթ ենք ունեցել ցոյց տալու, որ այդ դերա-սանները գիտեն բարեխղճաբար վերաբերվել իրանց գործին: Բօրչինսկու ու Դօրչինսկու դերերը նրանք շատ լաւ ուսումնասիրել էին, թէև խաղը փաստվում էր վատ թարգմանու-թեան պատճառով:

Հայ հասարակութեան երկու սերերի և խմբի երկու առաջնակարգ դերասանները, Յ. Արե-լեանի և Գ. Պետրոսեանի բենեֆիտները տեղի ունեցան դեկտեմբերի 8-ին և յունվարի 8-ին: Արեւելեան գրեթէ էր իր բենեֆիտին Երվանդի «Սարգստեան» և Մէր» ողբերգութիւնը, որի մէջ նա խաղում էր Ֆերդինանդի դերը, իսկ Պետրոսեան ներկայացրեց Միքսի «Les affaires sont les affaires» կոմիդիան, որի մէջ նա խաղում էր միլիոնատէր Իսիդոր Լըշայի դե-րը: Հասարակութիւնը արժանաւորապէս գնա-հատեց այդ երկու շնորհաւոր և տաղանդաւոր դերասաններին հայ բեմին մատուցած բազմա-մեայ ծառայութիւնները: Թեև մեր կարծիքը այդ երկու թատրոնական կարեւոր ոյժերի մա-սին արդէն յայտնի է, բայց մի անգամ ևս կանանք, որ այնուհետ, ուր հարկաւոր է բուռն զգացումներ արտայայտել, զօրեղ յոյզեր առաջ բերել, ցնցել հանդիսականներին, Արեւելեան առաջնակարգութեան գալիսին կարող է վաստա-կել, իսկ այնտեղ, ուր դերասանը պէտք է ցոյց տայ զարգացած, մշակված միտք, հոգե-բանութիւն, այնտեղ, ուր պէտք է խօսեն ոչ թէ զգացումները և սիրտը, այլ հոգին, միտքը, այդտեղ Պետրոսեանը իր կոչման բարձրու-թեան վրա է: Չենք կարող չը յիշել և այն, որ «Թիթեոնների կոլու» կոմիդիայի մէջ Արե-լեան հիշանալի կերպով խաղաց Վենկելմանի դերը և գեղարուեստական մեծ հաճոյք պատ-ճառեց մեզ:

Գալով Արիստեանին, որի բենեֆիտը տեղի ունեցաւ դեկտեմբերի 29-ին, «Ապուշ» դրա-մայի ներկայացմամբ, որի մէջ բենեֆիտինստը կատարում էր իշխան Մըշկինի (պուշի) դե-րը, պէտք է ասենք, որ երիտասարդ դերա-սանը աւելի և աւելի զբաւում է մեր համա-կրութիւնը և եթէ նա շարունակէ իր ինքնա-կրթութիւնը, անկասկած, նա հայ բեմի զարդ կը դառնայ: Նա բաւական լաւ ապագայ է խոստանում: Ապուշի դերուսը դերը նա տա-րաւ մեծ աշխուժութեամբ, նա խորին յոյզ պատ-ճառեց հանդիսականներին և գեղարուեստա-կան հաճոյք:

Օր. Ուրիարեան իր բենեֆիտին, դեկտեմբե-րի 18-ին, դեր էր Իրաքի հոգաւոր «Նօրա» դրաման, որի մէջ նա խաղում էր հերոսուհու Նօրայի դերուսը և պատասխանատու դերը: Չենք կարող ասել, որ օրերը դրացրեց մեզ: Դրամայի ամբողջ հոգին, միտքը հէնց իրա՛ Նօրայի մէջն է. Նօրան՝ մարմնացումն է այն գաղափարի, թէ կինը, մայրը, կին լինելուց առաջ, մարդ է, մարդկային բոլոր իրաւունքնե-րով: Նա ամենից առաջ հոգեբանական տիպ է և նրա հոգեբանական վերլուծութիւնը փորձ-ված, հմուտ գերակատարի գործ է: Լաւ կը լի-նէր, որ օր. Ուրիարեան դեռ սպասէր և այդ-պիսի պատասխանատու, շատ անգամ նոյն իսկ հմուտ գերաստուններին չաշխուղող դերեր չը ստանանէր. այն շնորհը, ձիւրը, որ օրերը երեսցրել է մինչև այժմ խաղացած և իր ոյ-ժերին համապատասխանող դերերում, ցոյց են տալիս, որ նա ընդունակ է կատարելագործ-վելու, առաջագիմելու, միայն չը պէտք է շտա-պել: Բիշ չէ փաստում օրերը ինչ և այն հան-գամանքը, որ նա հայերէնը արտասանում է շատ դանդաղաբար, բառերը դուրս են գալիս հատիկ հատիկ, անդամաւորութիւնով թերի:

Վերջին բենեֆիտային ներկայացումը ի նը-պաստ հայ բեմի զլխաւոր ոյժ տիկին Սիրա-նոյշի, տեղի ունեցաւ յունվարի 12-ին, եր-կուշաբթի: Տիկինը ընտրել էր Բօստանի յայտ-նի գործը՝ «Արծուիկը» (L'Aiglon), որ հա-մանկարհային հոչակ ստացաւ զլխաւորապէս այն պատճառով, որ Արծուիկի դերը խաղում է թատրոնական այնպիսի հանճար, ինչպէս Սառա Բերնարը: Իսկապէս պէտք է մեծ յան-դգնութիւն համարվէր, որ այդպիսի մի պիե-սա, որի մէջ փայլել կարողանում են միայն Սառա Բերնարի և Կօլլէրի պէս բնական հանճարներ (վերջինս խաղում է գրեթէ

դէր Ֆլամբոի դերը) և որը այնքան ահապին դժուարութիւններ է ներկայաց-նում mise en scene-ի կողմից, փորձվում է դնել հայ բեմի վրա, բայց ի պատիւ տիկին Սիրանոյշի և թաղութի դեկավարները պէտք է ասենք, թէ որքան էլ խոշոր թերութիւններ պակաս չէին, որքան էլ արտաքինը—դեկորա-ցիաների, ակսեսորները և զգեստների կող-մից—չէր կարելի ամենատեղ Սառա Բերնարի թատրոնի պատրաստութիւնների հետ, որոնք, ի դէպ է ասել, վիլիոնաւոր ֆրանկներ են նստել,—դեռ հայ բեմի վրա տեսնված չէր այդ-պիսի շքեղ ներկայացումն և ոչ միայն պիեսի հերոսուհու՝ Արծուիկի դերը խաղացող տիկին Սիրանոյշը կարողապէս պատուով դուրս գալ փորձից, այլ և Արեւելեան և Յարութիւնեան, որոնք խաղում էին դարձեալ պատասխանա-տու և կենտրոնական դերեր (առաջինը՝ գրե-նադէրի և երկրորդը՝ Մէտերնիսի դերը) իրանց մտածված, սրբուն խաղերով նպաստե-ցին տիկին Սիրանոյշի փայլուն: Ուստովանում ենք, որ մենք, տեսած լինելով Արծուիկի ներ-կայացումը Պարիզի Լառա Բերնարի թատրո-նում, տեսած լինելով Սառա Բերնարի և Կօլ-լէրի խաղերը, թերաւատուութեամբ էինք վե-րաբերվում այդ պիեի ներկայացման հայ բե-մի վրա, բայց տիկին Սիրանոյշ փարատեց մեր թերահաւատութիւնը և ցոյց տուեց, որ հայ բեմն էլ, իր աղքատ և խեղճ վիճակով, կարող է վճարել արժանաւոր հարկ գեղարուես-տի տաճարին:

Օգուտ ենք քաղում առիթից յայտնելու, որ այսօր, յունվարի 12-ին, տեղի է ունենալու ներկայացումն ի նպաստ դերասան Յարութիւնեանի և խաղալու են «Ներսէսի», դրամա Վ. Հիւզօի: Յոյս ունենք, որ հասարակութիւնը կը շտապէ գնահատել և վարձատրել հայ բեմի գործողներին մէկին, որի բարեխղճութեան և բենական ընդունակութիւնների մասին յա-ճապ առիթ ենք ունեցել խօսելու այս լրագրի էջերում:

Հ. Առաքելեան

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Դ Ի Ռ Ի Թ Ի Ն

Յովնանէս Թումանեան — «Բանաստեղծութիւններ», Թիֆլիս, 1903, եր. 304, գինը 3 ռուբլի:

Այս հատորի մէջ հաւաքված են համարեա-լայն բոլոր ոտանաւոր գրութիւնները, որ տուել է պ. Թումանեանը 7 տարիների ընթացքում, սկսած 1886-ից: Թէև, որքան յիշում ենք, պ. Թումանեանը ունի ոտանաւորներ, որոնք չեն մտել ներկայ հատորի մէջ, բայց կարելի է աս-սել, որ «Բանաստեղծութիւններ» այժմեան հրատարակութիւնը մի այնպիսի ժողովածու է, որ տալիս է լիակատար նիւթ հեղինակին ճանաչելու, նրա գրական դէմքը որոշելու հա-մար: 17 տարիների աշխատանք է դա: Հեղի-նակը, մի տեղ հաւաքելով համարեա այն ա-մենը, ինչ տուել է այդ երկար ժամանակե-րում, կամեցել է, այսպէս ասած, գումարներ ներկայացնել ընթերցողին, գրական և բացա-սական կողմերի գումարներ:

Վերցնելով այդ գումարները, մենք նախ և առաջ կանք ենք աւանդում այն զարմանալի աղ-քատութեան առաջ, որ պ. Թումանեանից ստեղծագործական կարողութիւնն է ներկա-յացնում մեզ: 17 տարի մի երիտասարդ մարդ գրում է, բանաստեղծի անուն է ստանում, և սակայն, նրա ինքնուրոյն գրութիւնները հազիւ հազ կարգում են 170—180 երես՝ ներկայ հա-տորի դերքով, որ միջին ութնամյա դերքն է:

Բանակութիւնը, ի հարկէ, առաջնակարգ նշանակութիւն չունի: Կարելու պ. Թումա-նեանի առեւտրի որակն է: Այս կողմից էլ մենք շատ միջնորդական տպագրութիւն չենք ստա-նում: Ժողովածուն մի հարկ է, որի մէջ ըն-թերցողը տեսնում է սկզբում մի յուսատու բանաստեղծ, որ, սակայն, չէ զարգանում, առաջ չէ գնում, այլ մնում է քարացած: Պ. Թումանեան, իբրև գիւղի մարդ, հայրենի բը-նութեան, հայրենի աւանդութիւնների աղբը-ցութեան տակ սկզբում հիւսել է երգեր և պօէմներ: Այդտեղ մենք տեսնում ենք զգաց-մունք, վառ գոյներ, բնութիւնից ստացած ու-ժեղ տպագրութիւններ: Ըսու կեանքից վերց-րած ոտանաւոր աշխատութիւնների մէջ պ. Թումանեանից պատկերանում են շատ գեղեցիկ նկարագրական էջեր: Նրան աշխուժ է պատ-կերներ ու տեսարաններ նկարել—դրանք ար-տաքին զարգարաններ են, բայց բովանդա-կութեան, գործողութեան մէջ լինելը երգող բանաստեղծը մնում է միակողմանի, միամիտ: Պէտք էր սպասել, որ պ. Թումանեան տա-րիներով մարդկային կեանքը նկարագրելու բաղ-

մակողմանի ընդունակութիւն կը ստանայ: Բայց այդ ապահովը, գոնէ առ այժմ, արդա-րանալու ոչ մի հանգամանք չէ ցոյց տալիս: Պ. Թումանեան, «Անուշ», «Մարո» գիւղական —լեռնային դիցադեպական պօէմները գրելուց յետոյ ոչ միայն մի բայլ առաջ չը գնաց, այլ և տուեց այնպիսի մի բանաստեղծական «գո-հար», ինչպիսին է «Պօէմն ու Մուսան» պօէ-մը, մի բան, որ ցոյց է տալիս, թէ պ. Թու-մանեանը սովորել է յանգեթ կազմել և իզուր բանաբար է իր միտքը՝ մի նոր բան առեւ-լինելու համար:

Նոր բան է աշխուժում պ. Թումանեանից: Նոյն իսկ ժողովրդական աւանդութիւններից մի բան ստեղծելու վաղեմի ընդունակութիւնը այժմ դաւանանք է նրան: Ապացոյց—«Սա-սունցի Դաւիթը», որի մէջ պ. Թումանեան ստեղծագործական ինքնուրոյնութեան նշոյլ դեր է կատարել, արձակ ոտանաւորով պատ-մող է, այն էլ այնպիսի մի պատմող, որ չէ ըմբռնում ժողովրդական հիւսուածքի ներքին միտքը, բովանդակութիւնը: Սասունցի Դաւիթ բազմաթիւ վարիանտների մէջ ընտրութիւն անել չէ կարողացել պ. Թումանեանը: Եւ այդ պատճառով սրա պօէմը մէջ կան արտաքին հանգամանքների, դէպքերի կոյտեր, բայց վայ-րիվերոյ, քառասկան, առանց ներքին կապի և ընդհանուր, զեկավարող մտքի: Աւելացնենք և այն, որ պօէմը չէ վերջացրած: Զը գտնելով այդտեղ հեղինակական ոչ մի ինքնուրոյնու-թիւն, մենք այդ պօէմը, որ բնում է 40 ե-րես, չենք դնում պ. Թումանեանից ինքնու-րոյն գործերի հաշուում:

Եւ այսպէս, պ. Թումանեանը մի ժամանակ ունեցել է շնորհ, այժմ չունի կամ շատ քիչ ունի: Առաջ նա աղքատ էր յանգեթի մէջ, բայց բովանդակութիւն տալիս էր, այժմ հա-մեմատաբար հարուստ է յանգեթի կողմից, բայց բովանդակութիւն չունի: Եւ իզուր է նա ժողովրդական ունեցելու ու ձեռքին դիմում. շատ տեղ այդ դիմումները ուղղակի անհաճելի տպագրութիւն են թողնում: Սակայն մենք պիտի արձանագրենք վերջին տարիների գըր-ւածքների մէջ մի աչքի ընկնող գործ—«Դէպի անհունը» պօէմը, որի մէջ չը կայ գործողու-թիւն, բայց կայ խոր զգացմունք, կան մտքի թռիչքներ:

Ժողովածուի գինը շատ թանգ է նշանակ-ված. և սակայն գիրքը մի առանձին հրատա-րակչական շքեղութիւն չէ էլ ներկայացնում: Նա տպված է հաստ թղթի վրա, բայց միջի թղթի հատութիւնը ինքն ըստ ինքեան մի թանգագին գարդ է: Գիրքը պէտք է էթանաց-նել, և ոչ թէ արհեստական կերպով թանգաց-նել, անմատչելի դարձնել ընթերցողներին:

Լ.

Նաւ ստացված գրքեր. 1) Պերժ Պոշտանց—«Սու-ն Վարդիթ», երրորդ տպագրութիւն, Բաքու, 1903, եր. 479, գինը 1 ռ. 20 կոպէկ, 2) «Հռոմայեցի ի-մաստաւէր Եպիսկոստի իմանքն ու վարդապետութիւնը», Յարգ. Չաւէ վարդապետ, Վարդապետ, եր. 133, գինը 40 կոպ., 3) Յովնան Սոյոնիս—«Մեծած ծո-վում», վկայ, Մօսկվա, 1902, եր. 390, գինը 1 ռուբ-լի, 4) Կր. քանոնապ. Պետրով—«Աւետարանը իբրև մեր կիսնքի հիմք», Յարգ. Չ. Քիչկիսեան, Պետր-բուրգ, 1903, եր. 99, գինը 20 կոպ., 5) Ն. վ. Մե-կի-Թանգի—«Հայոց եկեղեցական իրաւունք», Եռ-շի, 1903, եր. 804, գինը 1 ռ. 50 կոպ., 6) «Այս», հանդէս գիտական, արդարական և իմաստասիրական, երկրորդ տարի —1902—1903, խմբագիր Մ. Միս-սեան, Բօստան, եր. 384, գինը 7 ֆրանկ, 7) Ա. Կ.—«Երեկոյ», զրոյց Խօսնակու, արտատպած «Մշակից», Պետրբուրգ, 1903, եր. 13, գինը 3 կոպ., 8) Ն. Ստրալով—«Հոգեբանութեան հիմնական գաղափա-րների մասին», Յարգ. խմբագրութիւն Ս. Տիգրանե-անի, Վարդապետ, 1903, եր. 200, գինը 40 կոպ., 9) «Պարոյ», գրական և ժողովրդական հանդէս, № 1, Թիֆլիս, 1903, եր. 132, գինը 2 ռուբլի, 10) Նեպ-լիւից—«Միշ է ծնարարութիւն», Յարգ. Մամբէ վարդապետ, Վարդապետ, 1903, եր. 64, գինը 10 կոպ., 11) Ելիզա Օմէշկո—«Այիտակ ծաղիկ», Յարգ. Ս. Շանթրիանց, Թիֆլիս, 1903, եր. 32, գինը 5 կոպ., 12) Շիրվանշադ—«Արդարաց», Թիֆլիս, 1903, եր. 96, գինը 15 կոպ., 13) Краткое популярное сочинение о холерѣ, преимущественно для неимущихъ Кавказскаго населенія, составле-но д-ромъ Арцуни, редактировано д-ромъ Бабабянъ-Бабаевымъ. Тифлисъ, 1003, стр. 32.

ՆԱԽԹԱՅԻՆ ԱՊՊԻԿԻՆԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ 1903-ԻՆ

1 Մօտ 3 տարի տեղափոխուից յետոյ Կով-կասի այս ամենակարեւոր արդիւնաբերութիւ-նը՝ վերջապէս անցեալ տարվայ երկրորդ կի-սամեակին անսպասելի կերպով նոր զարկ ստա-ցաւ և նախկին արդիւնների գները զգա-լի արագութեամբ բարձրացան. վերադարձան մասամբ 1899—1900-ի երջանիկ ժամանակնե-րը: Հնում նախը 7—8 կոպէկից հեռագիտել

բարձրանալով հասաւ մինչև 17½ կ. և այժմ կանգնած է 16—17-ի շուրջը: Կիսովից 10 կո-պէկից բարձրացաւ մինչև 40 կ. և այժմ 35—36 կոպէկի վրա է կանգնած: Մագուսը նոյն-պէս 8-ից հասաւ մինչև 14½ և այժմ 13½—14 կոպէկի շուրջն է դանդաղ: Բագուն վերս-տին կենդանութիւն առաւ. նոր հորեր փորե-լու գործը մեծ եռանդով առաջ է տարվում: Ամենքը աշխատում են որքան կարելի է շու-տով փորել, շուտ հասնել հաւթին, որպէս զի կարողանան օգուտ բաղել ներկայ բարեխաղող հանգամանքներից:

Իրերի այս կերպարանափոխութեան զլխա-ւոր պատճառը անկասկած ամերիկական «Ստանդարտի» երեսին է Բագուն հրապարա-կի վրա: Ամերիկական այդ ամենագոր նաւ-թային ընկերութիւնը չէ կարողանում բաւա-կանութիւն տալ կէրօսինի հետգնետէ աճող պահանջին՝ թէ բուն երկրում, Ամերիկայում, և թէ Ամերիկայից դուրս աշխարհի ամեն մա-սերում ունեցած անթիւ շուկաներում: Ամերի-կացիք երկար ժամանակ աշխատում էին որ-քան կարելի է քիչ գինով Բագուն. իրանց բոլոր ուղարկութիւնը ուղղել էին բուսմանա-կան հաւթահորերին, և Տէխասի ու Կալիֆօր-նիայի նոր գտնված հաւթահանքերին: Բայց դրանք այնքան ապահով աղբիւրներ չէին, որքան Բագուն: Ամերիկացիների սովորական հաւթահորերը չէին կարող այլա բաւականաչափ հաւթ հասցնել իրանց կէրօսինի գործարան-ներին և այս վերջինները ստիպված էին նաւ-թի ահագին պահանջներից լրացնել իրանց առօրեայ պահանջները: Ամերիկացիք ստիպ-վեցան պակասեցնել իրանց արտահանութիւնը, որ անցեալ տարի 11 ամսում հուլիսից մօտ 40 միլիոն պուլով, համեմատելով նախկին տարիների: Եւ նրանք սկսան շտապով կէրօ-սին գնել Բագու, ամեն եղանակներով, այ-սինքն թէ Բագուի մէջ վազօճներով թէ Բա-թում կամ Նօլօրօսիսի՝ ամբողջ հեղուկ հաւ-արխերով և թէ անդուկներով:

Բագուցի

ԳԻՒՂԱՅԻՆ ԵՒ ԼՐԱԳԻՐԸ

Հաստատապէս կարելի է ասել, որ լրագրերը մեր գիւղերում պահանջ է դարձել արդէն. այդ պահանջը համատարած չէ, կենսական լինելուց դեռ հեռու է շատ, բայց գոյութիւն ունի ու տարեց տարի իր գոյութիւնը աւելի ու աւելի նկատելի է դարձնում: Այժմ շատ հազաւակում է այնպիսի գիւղեր, որտեղ լրագրի մասին գա-ղափար չունեն, որտեղ լրագրեր ուղարկել կամ կողմնակի կերպով մտադր չէ գործում:

Եթէ գիւղում կանոնաւոր կերպով որ և է խմբագրութիւնից կամ նուիրատուից լրագրի չէ ստացվում, նա պատահաբար, տարին մի, երկու անգամ գոնէ երեւում է աշխարհից մո-ռացված խուլ, հեռաւոր գիւղում. տեղւորը կամ տիրացուն մօտակայ բաղադրից կամ մեծ, համեմատաբար «լուսաւոր» գիւղից «ամենա-խոնարհաբար խնդրվում»-ներէից յետոյ ստա-նում է մի բանի հին համարներ ու խորհրդա-ւոր կերպով յայտնում գիւղացիներին, որ «իրանց վրա կազէթ ա եկէլ»: Լուրը արագու-թեամբ տարածվում է գիւղում. «տէրի վրա կազէթ ա եկէլ», ասում են իւրաքանչիւրից ու շտապում «տէրի» մօտ, ամեն քայլա-փոխում կանգնեցնում են նրան ու հարցնում, թէ ինչ խէր խաբար կայ կազէթում, ինչ են գրում կազէթում ռահթի (գիւղական ժողո-վրդի) դարձրելի ու ցաւերի մասին, ինչ է ա-սում կազէթը հնձի, ինչի ու ընտելիւնից սպասվող այլ բարեքների մասին, ինչ է ասում նա կարելու, մօրեխի, երաւոր, աղաբի ու այլ չուռ ու ցաւերի և պատուհանների մասին:

Գիւղացին, համարելով լրագրեր մի ամենա-գէտ իմաստուն, համոզված է, որ նա գուշա-կում է աղապան, գուշակում է աշխարհի «խէրն ու շաղը», բարին ու չարը: «Կազէթ» ստացած «տէրը» ստիպված է լինում անթիւ անգամ հանել զբաղեց բնութիւն թաշկինա-կում խնամքով փաթաթած լրագրի համարները՝ ու կրկին և կրկին անգամ կարդալ և բացատ-րել գիւղացիներին թէ ինչ է ասում «կազէ-թը» աշխարհի «խէր ու շաղ» մասին, ինչ յոյսեր է տալիս ժողովրդին, ինչ բարեքներ է խոստանում նրան...

Գիւղական ընթերցողների կօտինպէսոր կաղ-նում են բանաստեղծները, ուսուցիչները (որտեղ կան), տիրացուները, խնամախօսները ու գրագէտ գիւղացիները, նրանք, որոնք աշխու-թեամբ աւարտել են գիւղական երկրական իրաւունքը ու այդ բանի շնորհով քիչ-շատ մտա-ւոր սննդի պահանջ ունեն: Մի կամ երկու տարի դպրոց յաճախած ու հազիւ գրել-կար-դալ սովորած գիւղացին, դպրոցը թողնելուց

յետոյ, տարիներ ընթացքում, գրկվում է այն խղճուկ մտաւոր պաշարից, որը տալիս է նրան միգրանտ դարձողը. նա հաղիւ միայն կարողանում է ստորագրել իր անունը գիւղական համախոսակցներին ու մուրհակներին տակ. ընթերցանութեամբ պարագլու կարողութիւնից նա գտնւի է լինում: Շնորհիւ լաւ, օրինակելի, իրանց ծրագրերնեով հանրամատչելի զարգացման բացակայութեան և այլ անբարեխաղ պայմանների գոյութեան, գիւղական ընթերցողները կոնսիդերաբլ ընդլայնաւում ու առաջադիմում է կրիայի բայերով, բայց էլ ընդլայնանում ու մեծանում է տարեց տարի, և այդ շնորհիւ լրագրութեան, շնորհիւ գլխաւորապէս մեր այն օրգանի, որը միշտ ժողովրդի ցաւերի թարգման է հանդիսացել, միշտ քարոզիչ է նրան օրինակներ թիւն, անխնայ դատաւիտեւ է նրա պակասութիւնները ու խաղաղ կուսութեան դարգացման ճանապարհներ է հարթել նրա առաջ և որը աշուհեակ էլ նոյն հանրագոյն դերը պիտի խաղայ և այդպիսով միշտ արժանաւորութեամբ պիտի տան է իր ճակատին իր մեծ հիմնադրի, մեր մեծ ուսուցչի անմահ անունը...

Կար ժամանակ, երբ գիւղացիները կասկածով, թերահաւատութեամբ, նոյն իսկ ա՛ն ու դողով էին վերաբերվում լրագրին, ինչպէս վերաբերվում են միշտ գիւղը մուտք գործող պաշտօնական թղթերին. նրանք կարծում էին, թէ լրագրից պալիս է գիւղը նրա վրա դնելու նորէ՛րեւ, նոր պահանջ, նոր հարկեր, նոր «կօռ ու բէգետ»... Ժամանակի ընթացքում այդ վերաբերումը, այդ հայեացքը հիմնովին փոխվել է. այժմ գիւղացիները գիտեն, որ լրագրից ժողովրդի բարեկամն է, այլ ոչ թշնամին, գիտեն, որ նա գիւղին է մտնում ժողովրդին օգնութեան ձեռք մեկնելու, նրա ցաւերը դարմանելու, նրան բարի խորհուրդներ տալու, նրան շրջապատող խաւարը հալածելու, նրան լուսաւոր, ուղիներ ցոյց տալու համար:

Լրագրական գործիքը, «կազէթ գրողը», մի ժամանակ թոււում էր գիւղացուն մի խոտախրտ, անմատչելի «մեծաւոր», որի հետ խօսել նա չէր պիտի յանդգնէր. այժմ մեր գիւղացին գիտէ, որ «կազէթ գրողը» իր «ախպէրն» է, իր սրտացաւ բարեկամն է, որին միշտ ու աւան տեղ կարող է պատմել իր դարձերը, իր ցաւները, որի բարոյական օգնութեան, որի պաշտպանութեան նա համարձակ ու հաւատով կարող է դիմել միշտ, որն իր բարի խորհուրդներով ու գրչով միշտ պատրաստ է օգնել նրան: Թէ լրագրութեան և թէ լրագրական գործիչներին մեր գիւղական ժողովուրդը ընդհանուր առմամբ վերաբերվում է անկեղծ համակրութեամբ:

Ծուռ աչքով են նայում նրանց միայն ժողովրդի ցեղերը՝ վախառուները ու գիւղական հասարակական գործիչ-կուլակները, գիւղի «գուրդիներ», նրանք, որոնք իրանց վատ արարքներին շնորհով ենթարկվում են դադափեման, հալածանքի, յարձակման լրագրիչների էջերում: Նրանք վախենում են լրագրիչներից ու վախից դժգոյսով արտաքին յարգանքի նշաններ են ցոյց տալիս լրագրական գործիչներին, իսկ ծածուկ հայեցում ու սպառնում են նրանց. արտաքին յարգանքով նրանց գրաւել են ձգտում: Շատ դէպքերում գիւղական «կուլակները» մեծ հաճութեամբ բռնի ոյժի կը դիմեն իրանց վրէժն առնելու թղթակցից, եթէ էլ չէր վախենան ամբլթից. նրանք չեն համարձակվում անել այդ, տեսնելով, որ ամբլթի ստուար մեծամասնութեան համակրութիւնը «կազէթ գրողի», թղթակցի կողմն է: Կուլակը լաւ գիտէ, որ «կազէթ գրողը» աշխատում, գրում է յօդուտ «ռահաթի», գիւղական ամբլթի, ուստի «ռահաթի» նրան չի թոյլ տայ հաւանքի, պատժի իր բարեկամին:

Պատահում են դէպքեր, երբ գիւղական կուլակը անձնատուր է լինում թղթակցին, խոտովանում է նրան իր մեղքերը, իր կատարած յանցանքները ու խնդրում «Աստու խաթի հետ» գոնէ՛ չը գրել նրա մասին «կազէթում» ու չը խայտառակել նրան արար աշխարհում, խոտովանով ուղղվել, «օր էս ետը դիւզ բան բռնել». երբեմն նա դիմում է միջնորդների օգնութեան ու խնդրում՝ նրա տունը չը բանդել իր գլխին, նրան «բէպարու» չանել, նրա թշնամիներին չուրախացնել նրան խայտառակելով, այս անգամ բաշխել, ներել նրան: չը գրել նրա այս ինչ «ակկամայ սխալմունքի» մասին, որը վերջինն է լինելու նրա կեանքում... Թէ իր և թէ միջնորդների խնդրերը նպատակին, ի հարկէ, չեն հասնում. մի գեղեցիկ օր կուլակը լաւում է, որ իրան նկատաւոր են, ուղղութիւն, կամ, իր ասելով, «խայտառակել, լրագրի բողբ մինչև գլուխը խոթել են կազէթում» ու այդպիսով գցել են

նրա վարկը, աղեցութիւնը «ռահաթի» աշուհում, որի արինը մինչ այդ նա անարգել ու անպատիժ ծծում էր ազահութեամբ ու անյագ: Կուլակին մնում է այնուհետև լարել իր բոլոր ոյժերը, քիչ-շատ զսպել իր վատ հակունքները, սահմանափակել իր ակտիւակը ու այնպէս տանել իր գործերը, որ կրկին անգամ «կազէթ գրողի դաւամի ըռելը չընկնի»...

Այդպիսով հայ գիւղը ճանաչում է լրագրից, գնահատում, համակրում ու սիրում է նրան. չափազանցութիւն չի լինի, եթէ ասենք, որ ճանաչում է նրան յանձին «Մշակի», որի հիմնադրին, «Մշակ» կազէթ աղաթ դիւղին» յաճախելի ողորմի է տալիս հայ գիւղը:

Ստ. Տէր-Աւետիքեան

ՌԻՐ Ե ԲԱՐԻ ԳՈՐԾԸ
(Նամակ Երեւանից)

Սոսկալի ձմեռ է: Սոսկալի իր խոտութեամբ, սառնամանիքներ յաճառ տնտղականութեամբ: Ներկայ ձմեռը իր արտասովոր, մինչև ոսկորները թափանցող սառնութեան ուժով հանդէս է բերել թշուառութիւնների սովորականից աւելի մեծ չափ: Եւ դա միանգամայն հասկանալի է. մերկութիւնն ու քաղցը ամենից շատ աչքի են ընկնում, զգալի դառնում ձմեռվայ անհիւրընկալ ամիսներում, իսկ նրանք սիրտ կսկծեցնող, մարդու աչքերից արցունք կաթեցնող են դառնում այն ժամանակ, երբ բնութիւնը իր դաժանութեամբ գալիս է անսիրտ աշխարհի պակաս թողածը լրացնելու:

Անա այսպիսի ձմեռ է ներկայ ձմեռը: Ցուրտը փողոց է շարտել սրթութեան մարմիններ, կապտած ու սառած դէմքեր, որոնք մի բառ միայն գիտեն արտասանել, կեանքի անհրաժեշտ հազարաւոր պիտոյններից միմիայն մէկը խնդրել—հաց. բայց քաղցը—այդ սոսկալի թշուառութիւնը, որը մարդկայն գուրբ շարժելու և մի բան ստանալու համար ուսումնասիրել է խեղճ, անկար, հաշմանդամ ձևաւորութեան արհեստը՝ կարճէք այլ ևս անդօր է դարձել մարդկանց զգացմունքը շարժելու:

Բարեբրոնութիւնը, գնալով, դառնում է դատարկ հնչիւն, մարդու կրծքի տակ պահված թոթոթում մի կտորը դարձրած է զգալուց, մարդկանց սրտերը քարանում են, նրանք դառնում են ապառաժներ. իսկ թշուառութիւնը, կեանքի բարդ երեկոյթների ճնշման տակ աւելի ու աւելի մեծ չափեր ընդունելով, դառնում է ընդհանուր երեկոյթ:

Կար ժամանակ, երբ թշուառութիւնը մեղմելու համար գոյութիւն ունէին հոգացող մարմիններ, տարվայ մէջ գէթ երեք անգամ, տօների միջոցին, երբ թշուառութիւնը աւելի ակնեւն է դառնում և չքաւորի ու հարստի մէջ եղած տարբերութիւնը աչք ծակում, իւրաքանչիւր ծխական համայնք պարզ էր համարում փող ժողովել, թշուառներին ու չքաւորներին օգնութեան գալ, սառն ու խոնաւ պատերի մէջ մի փոքր ջերմութիւն ձգել, քաղցած ստամոքսներին մի փոքր մոտեցնել տալ, վերջապէս մի բոպէ արցունք սրբել և դրանով «աղիլ օրերին» մի փոքր սփոփանք զգալ, խղճի հանգստութիւն գտնել:

Այժմ այդ էլ չը կայ: Մարդիկ գնալով խորթանում են միմեանցից, դուրսեան երկու ծայրերի վրա ապրող զբաղի ընտանիքներ միմեանց գոյութեան մասին տեղեկութիւն չունեն: Թշուառութիւնը բարձր ապարանքներից ենք չէ կարողանում թափանցել: Անիգուր, ինքնասիրութեան զգացմունքի մէջ խեղդված, ամբլթած ու իսկական թշուառութիւնը մնում է անյայտ՝ իր թշուառութիւնների մէջ կրելով իր դարձ ճակատագրի, մինչև կարիքը նրան էլ դուրս է շարտում փողոց, երեսի կաշին պատում, սովորական մուրաքիչ դարձնում և հասարակական անհօրմալ կարգերի, անսիրտ ու քարասիրտ վերաբերմունքի շնորհիւ մուրացողների կարգը մտցնում:

«Հոգաբարձութեան խոտովանները լոկ խոտովաններ մնացին, երեսներս արդեն նեղութեան մէջ են, իսկ ամուսնու կակծից անկողին է մտել արդեօք չէր կարելի մեր դուրսի լրագրութեան ուշադրութեանը յանձնել»: Այս խօսքերով ինձ դիմողը մի հայ ուսուցչի կին էր, որի ամուսնին 37 տարի շարունակ ուսուցչական պաշտօն էր վարել և որին հոգաբարձութիւնը, արձակելով զարուցից, խոտովան էր կենսաթոշակի պէս մի բան տալ: Այդ խոտովանից յետոյ ամեն բան մոռացվեց, տարիքը առած ուսուցչին գուրդուրդ, հոգատար ձևացող հոգաբարձուները այսօր բոլորովին չեն էլ հետաքրքրվում նրա վրձնակով:

Ապա ո՛ր է մնացել բարի գործը, այդ մո-

ռացված թշուառի արցունք սրբող բարի գործը...

Ա.—Գօ

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՅ

Յունվարի 11-ին
Շուշու քաղաքագլուխ ընտրվեց ձայների առաւելութեամբ վարչութեան անդամ՝ Սաֆար Ալիբեկով: Ռոճիկ նշանակված է 1500 բուբլի: Կազմված է քաղաքի ել և մուտքի հաշիւը և ներկայացրված է նահանգական ատենին հաստատելու ներկայ 1904 թուի համար:

Շուտով պիտի սկսվեն ձայնաւորների ընտրութիւնները քաղաքի համար:

Քաղաքը ելէքորական լոյսով լուսաւորելու արդէն խնդրամատոյց են եղել և իրաւունք ստացել:

Եղանակները շատ տարբերակ են մեղանում այս ձմեռ: Ծիւղ է, շատ ձիւն չը կայ, բայց երբեմն այնպիսի սառնամանիքներ են լինում, որ յիշեցնում են Ռուսաստանի ցրտերը: Ջրի մեծ պակասութիւն է զգացվում և քաղաքի աղբիւրի ձիւղերը համարեա թէ սառել են:

Արդէն պատրաստ է փոխադարձ վարկի ընկերութեան կազմակերպութիւնը, որը շուտով կը սկսի իր գործունէութիւնը. վարձել են պ. Մ. Սոնունցի տունը: Բանկի կառավարիչ ընտրվել է Մէլիք-Կարապետեան, իսկ գերեկատորներ Գ. Մէլիք-Շահապարեան և բժ. Եւրամիշեան:

Յունվարի 24-ին կը քննվի բանտարկվածների գործը, որոնք մեղադրվում են քաղաքում անկարգութիւններ անելու պատճառով:

Անա բանի ամիս է, ինչ դերասան Յարութիւնեան, սիրողների մասնակցութեամբ, ներկայացումներ է տալիս: Յունվարի 3-ին նոյն դերասանը սարքել էր սոնամառ Սանդալի-բեանի թատրոնում: Մասնաւոր աներում չքաւոր երեխաների համար սարքել էին ձիւղայէն բաւական տոնածառեր: Սովորութեան հակառակ այս տարի Մարիինսկի օրիորդաց դպրոցը չը սարքեց տոնածառ:

Արցախիցի

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Մշակ» ներկայ № 1-ը բաղկացած է մէկ ու կէս թիւերից:

«Մշակ» լրագրի տպագրութիւնը, որ կատարվում էր մինչև այժմ Վրաց Հրատարակչական ընկերակցութեան տպարանում, տեղափոխված է «Հերմէս» ընկերութեան տպարան:

Շուտով լոյս կը տեսնէ Գրիգոր Արծրունու աշխատութիւնների առաջին հատորը, որ պարունակում է իր մէջ այն բոլորը, ինչ որ գրել է Արծրունին մինչև «Մշակ» խմբագրի դառնալը: Ինչպէս յայտնի է մեր անցեալ տարվայ բաժանորդներին՝ մենք խոտովանք էինք այդ հատորը նուէր ուղարկել մեր տարեկան բաժանորդներին: Մենք շուտով կը կատարենք մեր խոտովանը: Այն բաժանորդները, որոնք չեն վճարել տարեկան բաժանորդագրին, կամ յետ են վերցրել նրա մի մասը, բայց ցանկանում են ստանալ այդ հատորը, պէտք է ուղարկեն 1 բուբլի, որից յետոյ կը ստանան գիրքը:

Ստացանք հանգուցեալ Սիրստաֆօր Կարա-Մուրադի երաժշտական գործերի առաջին տետրը, որ պարունակում է տասն երգ: Մենք կը խօսենք այդ հրատարակութեան մասին:

«КАВКАЗЪ» լրագրի Կարսի թղթակիցը յունվարի 3-ին հաղորդում է հետեւեալը: «Յունվարի 5-ին ամբողջ քաղաքը յուզված էր արարչութեամբ տարածված լուրից, թէ առաւօտեան 9 ժամին այդ օրը անյայտ չարագործները սպանութեան յանդուգն փորձ էին արել Կարսի պօլիցիմէյստէր իշխան Մ. Օ. Սէրխէուլիճէի կեանքի դէմ: Պօլիցիմէյստէրը, ուղեկցութեամբ մի չէչէն-ոստիկանի, անցնում էր Միխայիլովկայ փողոցով: Այդ օրը մասախլապատ առաւօտ էր: Պարսիկների մզկիթի մօտ պօլիցիմէյստէրի վրա յարձակվեցին երեք անյայտ մարդիկ, որոնք սկսեցին բէվօլիքը արձակել նրա վրա: Ոստիկանը, հանելով իր բէվօլիքը, արձակեց չարագործներին մէկի վրա, վիրաւորելով նրա ոտը, բայց ինքն ևս մի և նոյն ժամանակ վիրաւորվեց կրծքում: Միւս յանցաւորին վիրաւորեց իշխան Սէրխէուլիճէ: Չարագործներից երկուսը կարողացան փախչել, իսկ երրորդը ընկավ է»:

Այս յունվարի 4-ից Պետերբուրգում սկսեց հրատարակվել Լ. Բուխի խմբագրութեամբ մի նոր շաբաթաթիւթ, Նուերված անտեսական հարցերին «Экономическое Газета» անունով: Շաբաթաթիւթին մասնակցում են մի քանի յայտնի պրօֆէսորներ և անտեսագէտներ, որոնց մէջ հայերից Մ. Գուլիշաւարեան, Գ. Տիգրանեան, Գ. Թումանով և վ. Տոմախանը:

Մարագրութիւնը յայտնում է իր շնորհակալութիւնը իր բաղմաթիւ բարեկամներին, որոնք նոր-տարվայ առիթով ուղարկել էին նամակներ ընդհանրութիւններով և շնորհաւորութիւններով:

ԱՍՏԻՍԱՆԻՅ մեզ գրում են. «Ուրբաթ, յունվարի 2-ին, տեղիս հայոց օրիորդաց չորս դասարանեան ուսումնարանի դահլիճում տեղի ունեցաւ մանկական ներկայացում և պարերեկոյթ: Տրվեցին հայերէն և ռուսերէն լեզուներով վօլյուիլներ մի-մի գործողութեամբ: Դեռակատարները բոլորն էլ նոյն ուսումնարանի աշակերտուհիներ էին, որոնց մէջ աչքի ընկան իրանց գեղեցիկ խաղով Մ. Կարապետեան և Յ. Աւարանեան: Ներկայացումից յետոյ տեղի ունեցան պարեր, որոնք տեղեցին մինչև գիշերվայ ժամը 2-ը: Ներկայ էին նաև տեղիս հայոց այլ դպրոցների սաները: Ցանկալի է, որ այդպիսի ներկայացումներ և առասարակ կերպիւր բնաւորութիւն ունեցող երեկոյթներ յաճախ տրվէին»:

ՂՈՒԲԱՅԻՅ մեզ գրում են, «Յունվարի 5-ին Ղուբայի գաւառագետ Յ. Ա. Դէմիսկին ուղեորվեց Բագու, ուր նա նշանակված է ոստիկանապետի պաշտօնում: Հասարակութիւնը ճաշ տուեց նրան Ղուբայի ժողովարանի դահլիճում: Գաւառագետը յարգանք և պատիւ էր վայելում ազգաբնակչութեան կողմից»:

ԲԱՆԱՆՅ գիւղից մեզ գրում են. «Յունվարի 2-ին մեր գիւղի դպրոցում ծրագրով միգրանտների ուսուցիչ Մ. Բաղդասարեանի ու նրա ամուսին տիկին Ս. Բաղդասարեանի ջանքերով կայացաւ տոնածառի հանդէս, որը առաջին անգամ էր կատարվում գիւղում: Բացի աշակերտներից ներկայ էին նաև շատ գիւղացիներ, որոնք մեծ հետաքրքրութեամբ ու սիրով լսեցին աշակերտների կարգացած ոտաւաւորները, միծ մասամբ գիւղական կեանքից, ու երգած մի քանի երգեր: Հանդէսի վերջում աշակերտներին բաժանեցին մրգեղէն ու քաղցրաւէիք: Ցանկալի է, որ այդպիսի օգտակար երեկոյթներ յաճախակի տեղի ունենան մեր գիւղական դպրոցներում. այդպիսով դպրոցները քիչ-շատ մտաւոր մոռնող կարող են մատակարարել ոչ միայն իրանց սաներին, այլ և հասակաւոր գիւղացիներին»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԱՂԱՔԱԿԱՆ ԴԵՊՔԵՐ

Որքան էլ քաղաքական նորանոր դէպքերը պատահական երևան, բայց, իսկապէս, չը կայ ոչ մի խոշոր պատմական դէպք, որ սերտ կապակցութիւն չունենայ համախառնային կուլտուրական առաջադիմութեան հետ: Այդ խոշոր պատմական դէպքերի թիւին են պատկանում ուսու-եապօնական ընդհարումը և Մակեդոնիայի ապստամբութեան ու բէֆօրմիների խնդիրը, որոնք թէ առաջ, ամբողջ 1903 թւի ընթացքում և թէ մանաւանդ վերջին երկու ամսվայ ընթացքում իրանց վրա են բեկեղել բոլանդակ աշխարհի ուշադրութիւնը:

Ամեն ժամ, ամեն բոպէ սոսկալի պատերազմի ուրուականը կանգնած էր մեր առաջ: Եւ խօսվում էր ոչ միայն ուսու-եապօնական առանձնակի պատերազմի, այլ ընդհանուր-եւրօպական պատերազմի, ընդհանուր մարդկային կոտորածի և արհաւիրքի մասին: Պատերազմի իբրեւ անմիջական առիթ ծառայում է Մանչուրիայի և Կօրէայի հարցը: Պատերազմասէր ոգին, մասնաւոր եապօնիայում, սկսել է յաղթանակել և մենք չենք կարող հաստատապէս ասել, որ վտանգը անցած է, չը նայելով որ թէ Ֆրանսիան Ռուսաստանի դաշնակիցը և թէ Անգլիան Եապօնիայի դաշնակիցը ահագին ջանքեր են գործ դնում ընդհարման առաջն տանելու:

Ոչ մի կասկած չը կայ, որ մասնաւոր ֆրանսիան անկեղծօրէն ցանկանում է թոյլ չը տալ պատերազմ, ոչ միայն այն պատճառով, որ ուսու-եապօնական պատերազմը մի մեծ, անդարմանելի աղէտ կառաւջանէր մարդկութեան համար, արտադրելով սոսկալի արեւահեղութիւն, այլ և այն պատճառով, որ նա անտեսական սոսկալի աղէտ կը պատճառէր

կուտոյ երկիրներին և դրանց հետ նաեւ Ֆրանսիային: Եւ բոլորովին հաւանական է Պարիզի «Matin» լրագրի հաղորդած այն ուշագրաւ և կարեւոր լուրը, թէ Ֆրանսիական կառավարութիւնը լուրջ առաջադրութիւններ է արել ուսուցիչ և երաժշտական կառավարութիւններին ընդհանրապէս ազէտալի: հետեւեալներին մասին:

Մինիստր Դելկասէ իր բանակցութիւնից յետոյ Պարիզի ֆինանսական աշխարհի ներկայացուցիչներին հետ, առանձին յիշատակազօր կը պահուի իր անհատական կառավարութիւնները: Եւ որովհետեւ այդ արժէքները մէջ ֆրանսիացիները դրել են 13 միլիարդ փող, ուստի ուսուցիչական պատերազմը Ֆրանսիայի համար կը լինի աղբային աղէտ: Լրագրիւնները հաղորդում են, որ երաժշտիկ կողմից եղած վերջին զինուորները ուղղակի հետեւեալ են ֆրանսիական կառավարութեան այդ ծանուցագրին:

Մինչդեռ հետաւոր Արեւելում զէպքերը այդպէս սուր կերպարանք են ստացել, մասնաւոր Արեւելում իրերի վիճակը զգալի կերպով կերպարանափոխվել է: Թիւրքերու որքան էլ աշխատեց խափանելու Ռուսաստանի և Աւստրիայի ջանքերը և թոյլ չը տալու Միւրցշտատում կայացած համաձայնութեան իրագործումը, բայց վերջ ի վերջոյ ստիպվեց զինվել և ընդունել երկու պետութիւններին պահանջները: Նա խոնարհվեց մանաւանդ, երբ տեսաւ, որ այդ երկու պետութիւններին ետեւում կանգնած են Անգլիան, Ֆրանսիան և Իտալիան, պետութիւններին մի նոր համախմբութիւն, որ զգացնել տուեց թիւրքերին, որ եթէ աւստրո-ուսական պահանջները, որոնք կազմում են Մակեդոնիայի համար անհրաժեշտ բէֆօրմներին մինիստրը, չընդունվին, նա, այդ նոր համախմբութիւնը հանդէս կը գայ բէֆօրմների աւելի լայն և մեծ ծրագրով:

Այժմ ապստամբութիւնը Մակեդոնիայում եթէ բոլորովին չէ դադարել, դեռ սաստիկ նուազել է: Մակեդոնիական ժամադրման ընդհանուր պետ նշանակված է մի իտալացի զօրապետ և նրան տրված են երկու օգնականներ, մինչ Ռուսաստանի և միւսը Աւստրիայի կողմից, որոնք արդէն մեկնել են Մակեդոնիա: Սուլթանի բոլոր ջանքերը նոր իւրաքանչեւ ներքին թոյլ չը տալ, որ Մակեդոնիայում ժամադրման կազմակերպիչ եւրոպացիների ձեռքով, ապարդիւն անցան և նրա նոր փորձը՝ զբոսել ալբանացիներին դիմադրելու նոր բէֆօրմներին: Այժմ մեծ յոյս կայ, որ եթէ միայն Ռուսաստանը և Աւստրիան շարունակեն վճարական լինել, զարնանք կարելի է բազմաչափ Մակեդոնիան տանելի կառավարութիւն ստանայ և անդրբնութիւնը որոշ չափով տիրէ նրա մէջ:

Ըստ երկուսից, պէտք է կարծել, որ մակեդոնացիներին հերոսական ջանքերը ապարդիւն անցան, որովհետեւ նրանք չը ստացան այն, ինչ որ անկախում էին, բայց, իրապէս, այդպէս չէ, որովհետեւ Ռուսաստանի և Աւստրիայի միջամտութիւնը, որ սկիզբն է դնում Մակեդոնիայի անդրբնութիւնը և ապագայ երջանութեան, պէտք է համարել հետեւեալ այդ հերոսական ջանքերին:

Ոչ մի տարակոյս չը կայ, որ Ռուսաստանը այս անգամ ևս փրկեց թիւրքերին և կատարեց ճշգրիտ ամբ այն խոստումները, որ նա տուել էր, այն է պաշտպանել թիւրքերին ամբողջութիւնը և մի և նոյն ժամանակ հաստատել կարգ ու խաղաղութիւն Մակեդոնիայում: Առաջինը իրագործված է, երկրորդի իրագործումը այժմ սկսված է, բայց նրա աւարտումը կախված է գլխաւորապէս իրան թիւրքերի վարմունքից և բռնած քաղաքականութիւնից:

Ֆրանսիայում շարունակվում է կռիւը հոսմեական-կաթոլիկ եկեղեցու հօր միջադպրոցի կազմակերպութեան դէմ, որը իր ձեռքերի մէջ է կենտրոնացրել երկրի կրթութեան, մանաւանդ իգական կրթութեան գործը: Կօմբի մի-նիստրութիւնը եռանդուն կերպով իրագործում է վարկէլ-Բուսոյի մշակած օրինադիրը և այնքան եռանդուն կերպով, որ ինքն վարկէլ-Բուսոն, այդ օրինադիր հեղինակը, սկսեց դիմադրութիւն ցոյց տալ սենատում: Սակայն Կօմբի պաշտպան դուրս եկաւ Կլէմանսօն, որ յանուն պատմութեան պահանջից վերացնել առանձնաշնորհութիւնները, արձակել կրօնական միաբանութիւնները և բաժանել եկեղեցին պետութիւնից: Եւ այդպիսով այժմ եկեղեցու բաժանման և ազատ եկեղեցի ունենա-

լու հարցը Ֆրանսիայում հերթական հարց է դարձել:

Կօմբի մինիստրութիւնը կարողացաւ առաջ քաշել և Դրէյֆուսի գործի վերադարձութեան հարցը, նոր հանգամանքները և նոր քննութիւնը ապացուցին, որ հասել է Դրէյֆուսի պատիւը վերականգնելու ժամը:

Ոչ նուազ ուշադրութեան արժանի են այն ջանքերը, որ այժմ անվում են Ֆրանսիայում լուսավորչական մտածողներին և գործիչներին կողմից՝ հաստատել միջադպրոցի համաձայնութիւններ, որոնց նպատակն է մերձեցնել ազգերը և լուծել միջադպրոցի վեճերը առանց պատերազմների: Մեր ընթերցողները դիտեն արդէն, որ անցեալ տարին հոկտեմբերի 14-ին կնքվեց Ֆրանսիայի և Անգլիայի մէջ մի դաշնագրութիւն, հինգ տարվա ժամանակով, որի գործութեամբ այդ երկու երկիրներին մէջ ծագող իրաւագիտական բնութագրութիւն ունեցող բոլոր վեճերը պէտք է լուծվին իրաւաբարական ճանապարհով: Այդ առիթով նոյեմբերի 26-ին Պարիզում տեղի ունեցաւ ֆրանս-անգլիական պարլամենտական մի մեծ բանկէտ, որի ժամանակ նշանաւոր ճանք արտասանեցին Բերտրո, Ժորէս, Դէպուրնէ, մինիստր Կօմբ, Դենի Կոչէն, Դէյանէ: Ամենքը այն միտքը յայտնեցին, որ անգլո-ֆրանսական նոր դաշնագրութիւնը մի նոր պայծառ դաշնակցութիւն է բացում մարդկութեան համար: Դա սկիզբն է այն սկզբունքի, որ պէտք է վերացնէ պատերազմի պատուհասը. դա սկիզբն է իսկական առաջադիմութեան:

Հազիւ երկու ամիս անցաւ այդ դաշնագրութիւնից, որ արդէն դեկտեմբերի 26-ին նոյն պիսի դաշնագրի կնքվեց Ֆրանսիայի և Իտալիայի մէջ: Այդպիսով ինքն ըստ ինքեան կազմված է պետութիւնների մի նոր համախմբութիւն, մի նոր երեքպետեան դաշնակցութիւն՝ Ֆրանսիա, Անգլիա և Իտալիա: Կան արդէն դաշնագրութիւններ կնքված Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի մէջ, կայ և նախկին երեքպետեան դաշնակցութիւնը՝ Գերմանիայի, Աւստրիայի և Իտալիայի մէջ: Այդ առանձնակի համախմբութիւնները, դաշնագրութիւնները վերջ ի վերջոյ կարող են առաջ բերել Եւրօպայի միացաւ-պետութիւնների դաշնակցութիւն, որ այժմ կազմում է Եւրօպայի բոլոր լուսավորչական մտածողների փայփայած տենչանքը:

Անգլիայում օրվայ հերոսը շարունակում է մնալ Չեմբերլէյնը իր պրօտեկցիօնական ծրագրերով, իսկ իբրեւ օրվայ դէպք՝ Հնդկաստանի փոխարքայ լորդ Կլոքսօնի ճանապարհորդութիւնը Պարսից ծոցի նաւահանութեանը: Անգլիան ամեն միջոց գործ է դնում ուժեղացնել իր ազդեցութիւնը Պարսկաստանում և թուրքացի Ռուսաստանի ազդեցութիւնը: Անգլիայի ջանքերին են վերաբերում այն մեծ դէպքը, որ տեղի ունեցաւ իսլամ աշխարհի մէջ. Նէշլէֆ սուլթը քաղաքի շէա մուշտէյիները, որոնց կրօնական հեղինակութիւնը համատարած է բոլոր շէա աշխարհի վրա և անվիճելի, անաթէմի ու բանահրանքի ենթարկեցին Պարսկաստանի նախկին մեծ վիզիր Սէյիդին, որով անհնարին դարձնել նրա վերադարձը դէպի իշխանութիւն: Նոր մեծ վիզիր Պարսկաստանում դեռ չէ նշանակված. երկիրը կառավարվում է մինիստրական խորհրդով, որ արամազիկ է երկում նոր փոխառութիւն անել անկախացիներից:

Անգլիայում տեղի ունեցաւ և մի խոշոր պատմական դէպք. դեկտեմբերի 8-ին մեռաւ Հերբերտ Սպենսէր, մեծ գիտնական-փիլիսօփայ-օսոյիօգր, որի վերջին նշանաւոր գործն եղաւ «Վերադարձ դէպի բարբարոսութիւն» գիրքը: Նրա մասին առանձին խօսվում է այսօր:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԻՆ

Հեռագրական գործակալութիւնը Կ. Պոլսից, յունվարի 6-ից հաղորդում է հետեւեալը. «Վերջերս չափազանց սաստկացել են հայերի դէմ ձեռք առնված միջոցները: Թէ այստեղ և թէ գաւառներում աշխուրջ կերպով հետամուտ են լինում: Բ. Գուրը արգելեց Եւրոպայում ուղեւորել հայոց պատրիարքի պատուիրակներին: Օրմանեան պատրիարքը այդ դաշնագրի եռանդուն առաջադրութիւններ արեց Իլդի-Բեօսկին»:

Դեկտեմբերի 13/23-ին, Պարիզում, Ֆրանսիայի արտաքին գործերի մինիստր Դելկասէ և Իտալիայի դեսպանը Ֆրանսիական հանրապետութեան մօտ կան Տօրինէլի ստորագրեցին հետեւեալ դաշնագիրը. «Ֆրանսիական հանրապետութեան կառավարութիւնը և նորին մեծութիւն իտալական թագաւորի կառավարութիւնը, ստորագրած լինելով այն դաշնագրի, որ 1898 թ. յուլիսի 29-ին կնքվեց Հաագայում միջազգային վեճերի լազարաբարական լուծման համար, ինկատի ունենալով, որ այդ դաշ-

նագրի 19-րդ յօդուածով, երկու դաշնագրող բարձր կողմերը իրաւունք են վերապահել իրանց համաձայնութիւններ կայացնել այն նը-պատակով, որ իրաւաբարութեան գիմնը բոլոր այն դէպքերում, երբ նրանք հաւաքուր կը համարեն, լիազօրութիւն են տուել ներքեւ ստորագրողներին կայացնել հետեւեալ կարգա-դրութիւնները: Յօդ. 1.—Իրաւագիտական կարգի բոլոր այն վեճերը, որոնք տեղի ունենան աշտահետ երկու պետութիւնների մէջ և որոնք չեն կարող կարգադրվել զիլլափատա-կան եղանակով, կենթարկվին Հաագայի իրաւաբարական բարձր ատենին քննութեան, այն պայմանով սակայն, որ նրանք չը շօշափեն երկու դաշնագրող պետութիւնների ոչ կենսական շահերը, ոչ ևս անկախութիւնը կամ պատիւը, ինչպէս և չը շօշափեն օտար պետութիւնների շահերը: Յօդ. 2.—Ամեն մի մասնական շահերը, որոնք արտաքին իրաւագիտական բարձր ատենին զիմեղաց առաջ, կը ստորագրեն մի յատուկ համաձայնութիւն, որ պարզ և ճիշդ կերպով կորոշէ վեճի առարկան և դատաւորների լիազօրութիւնը: Յօդ. 3.—Երկու դաշնագիրը կնքվում է 5 տարի պայմանաժամով»:

Արգելիները հաղորդում են, որ Բէլլու-թում տեղի ունեցան լուրջ անկարգութիւններ: Եմինից եկած 1500 զինուորները պաշարեցին վալիի բնակարանը և պահանջեցին վճարել իրանց հասանելի ոստիկանները մօտ 16,000 իրաւ: Նրանք սպառնում էին կողոպտել քաղաքը, եթէ մերժեալն ստանան: Նահանգապետ խնդրեց օսմանեան բանակի տեղական ճիւղին առաջ 3000 իրաւ, բայց զինուորները ստանալով այդ դրամներ, երկրորդ օրը դարձեալ հաւաքվեցին և պահանջեցին վճարել ամբողջ դրամներ, սպառնալով այրել բանկը: Վերջինս նորից վճարեց 3000 իրաւ, բայց զինուորները յամառութեամբ պահանջեցին վճարել և մնացորդը: Վալին հեռագրիներ ուղարկեց Կ. Պոլսի և վերջապէս, հրաման եկաւ բանակին վճարել ամբողջ դրամներ: Այժմ երկրի կնքվում, որ այդ դէպքը օրինակ դառնայ և մնացած գործերի համար:

Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգների արտաքին գործերի մինիստր Գիլէ և չինական դեսպան Կիւն-Չիյո ստորագրել են վերջերս Վաշինգտոնում մի դաշնագիր, որի գործութեամբ Մոնղոլիա և Անտոնը քաղաքները պէտք է բաց լինեն արտաքին առևտրի համար: Միացեալ-Նահանգների օրինակին հետեւելով, Անգլիան և եւրոպական միւս պետութիւններն ևս մտադիր են դաշնագրեր կնքել Չինաստանի հետ Մանչու-րիայի առևտրին վերաբերեալ:

Բելլիւնի և Վիէնայի լրագրիները հաղորդում են, որ բոլոր մեծ պետութիւններին կարիքնունները ստացան Ռուսաստանի շրջաբերական յիշատակագրերը, որի մէջ նա, մասնա-ցոյց անելով Եւրոպայի ուղարկած իր վերջին պատասխանը, յայտնեց, որ իր վիճակը Մանչուրիայում բոլորովին առանձին է արեւելեան-չինական երկաթուղու շինութեան պատճառով, որի վրա նա, Ռուսաստանը, ծախսել է անադին գումարներ և այդ հիման վրա նա չէ կարող դուրս գալ Մանչուրիայից առանց հակադիմա փնտրել կրկին և հարուած հասցնելու կայսրութեան համբաւին: Բայց Ռուսաստանը պարտաւորութիւն է յանձն առնում ճշտել պահպանել բոլոր այն իրաւունքները, որ միւս պետութիւնները Չինաստանի հետ կնքած դաշնագրով ձեռք են բերել Մանչուրիայում:

Պարիզի լրագրիները հաղորդում են, որ նոյնաման դաշնագիր, որպիսին կնքվեց դեկտեմբերի 25-ին Ֆրանսիայի և Իտալիայի մէջ, պէտք է կնքվի շուտով Անգլիայի և Իտալիայի մէջ:

Եւրոպիան աշխատում է որքան կարելի է մեծ քանակութեամբ նուրբ դնել: Այդ նպատակով նա դիմել է գերմանական Լօյդ ընկերութեան և ստալարիկ ծախել իրան «Trove» ովկէանական մեծ շոգնատուր:

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

ՌՈՒՍԱՅ ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

13 յունվարի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ: Թագաւոր Կայսրը և Թագուհի Կայսրուհի Ալեքսանդրա Ֆեօդօրովնա Օդոստափաւ Երեւաններով տեղափոխվեցին Պետերբուրգ բնակութեան համար: Անուանական Բարձրագոյն հրամանով արձակված է պաշտօնից Վրաստանի հայ-ուսաւորչական թեմի առաջնորդ արքեպիսկոպոս Գէորգ Սուրենեանց:

ՄԻՄՅԵՐՓՕՈՂ: Կազմված է մի յատուկ կառավարական յանձնաժողով թաթարական կալուածատերութիւնը կանոնաւորելու համար, կապելով դրան գաղթականական շարժման հետ դէպի Թիւրքիա:

ԼՈՄՔԱ: Այն ամենահպատակ գրութեան վրա, որ ներքին գործերի մինիստրը մատուցեց նահանգապետ Երան Կօրֆի կեանքի դէմ փորձ անելու վերաբերեալ, Թագաւոր Կայսրը բարեհաճեց Իր Սեփական ձեռքով գծադրել: «Անկեղծ շնորհաւորում եմ նահանգապետին վստայից ապաւովելու համար»:

ՊԱՐԻՉ: Ֆրանսիական կառավարութիւնը Հոսի ուղարկեց մի հաւատարմատար անձ, որին յանձնարարված է ոչ պաշտօնական ճա-

նապարհով իմանալ Վատիկանի կարծիքը Կօն-կորդատի վերաբնութեան մասին, որպէս զի Ֆրանսիական կառավարութիւնը իրաւունք ձեռք բերել ինքնիշխան կերպով նշանակել բոլոր հոգեւորականներին յաջորդ քահանայից սկսած մինչև եպիսկոպոսը:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ: Չէսկիկի մօտ եղած հանքերում երէկ, պալիսմի պատճառով, հողի տակ մնացին 184 բանուորներ: Բանուորների փրկութեան յոյս չը կայ:

ՏՕԿԻՈ: Կօրէյական նոր կարինէտը բարեկամարար է տրամադրված դէպի Եապոնեան:

14 յունվարի

ՏՕԿԻՈ: Տեղական ֆինանսիստները առաջարկում են կառավարութեանը լայն աշակ-ցութիւն: Այժմ պարզ է, որ կառավարութիւնը կարող կը լինի նշանաւոր գումարներ գտնել երկրի մէջ, չը դիմելով արտաքին փոխառու-թիւններին:

ՆԻԻ-ԵՕՐԿ: Երդուեալները, որոնք նշանակված էին Չիկագօի թաւրօնի պատճառները բնակելու համար, պատասխանատուութեան կան-չեցին թաւրօնի տիրոջը, շատ ծուլայունքի և քաղաքային իշխանութիւններին, և դրանց թուով լորդ-մէրին: Այդ անձինք մեղադրվում են սպանութիւնը թշուառելու համար:

ՏՕԿԻՈ: Յունվարի 13-ին կայացաւ կարի-նէտի նշանաւոր նիստ, որից յետոյ տեղի ու-նէր հին պետական գործողների երեքժամեայ խորհրդակցութիւն:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ: Հրատարակված է կայսերական հրո-վարտակ՝ միջոցներ գտնելու մասին զօրքը կազմակերպելու և գինին ու ծխախոտը մաք-սահարկերին ենթարկելու մասին: Հրովարտա-կը հրամանագրում է սահմանափակել կայսե-րական պալատի պահպանութեան ծախսերը և ուրիշ ինայոյութիւններ:

ՎԱՇԻՆԳՏՈՆ: Ռուսաց զեապանը յայտնեց, որ յոյս չէ կորցնում խաղաղութեան պահպան-ման վրա Հեռու Արեւելքում: Կօրէյական դես-պանը, պետական զէպարտամանի այցելու-թեան ժամանակ, ցաւակցութիւն յայտնեց յուզմունքների առիթով Մէլուում. յայտնեց, որ ամերիկական շահերը կը պաշտպանվին և ներկայացրեց կօրէյական կառավարութեան զէկաւարցիայի պատճէնը, որի մէջ նա յայ-տարարում է Կօրէյայի չեղորոշութեան մասին ուսու-հապօնական ընդհանրան մէջ:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ: Չինական իշխանութիւնները դիմե-ցին մի քանի պետութիւնների դեսպաններին առաջարկութեամբ, որպէս զի այդ վերջինե-րի աշակցութեան շնորհիւ կարելի լինի ա-պահովել միջնորդութեան փորձը Ռուսաստանի և Եւրոպայի միջև: Չինական կառավարու-թիւնը եռանդով աշխատում է պատերազմի առաջն առնել:

ՍՕՅԻԱ: (Դիմադրական շրջաններից): Բօ-զարական կառավարութիւնը, Թիւրքիայի մե-զադարանքների դէմ իր պատասխանը չափաւոր կերպով կազմելուց յետոյ, յոյս է դնում փո-խադարձ յարաբերութիւնների բարեւորման վրա: Զուրկ են հիմքից լուրերը պատերազմա-կան շտապ պատրաստութիւնների մասին: Կա-ռավարութիւնը մտցնում է օրինադիր իշխանի անձի դէմ յանցանքների վերաբերեալ: Օրինադիրը նախատեսում է խիստ պատիժ-ներ և չափազանց սրագ գործովարութիւն:

ՏՈՐԻՆ: Համալսարանական գրադարանում գիշերը մեծ հրդեհ սկսվեց: Այրվեցին 5 գոտ-իւններ:

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔԱՆԴՐ ԳՐԱՄԱՆԻՍ
Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ԻՍԱՀԱԿ ՄԷԼԻՔ-ԱՂԱՄԱՆԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՐՏԻՍՏԻԲԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԹԱՏՐՕՆ

Հինգշաբթի, յունվարի 15-ին, հայոց դրամա-տիքական ընկերութեան խումբը, մասնակցու-թեամբ Տ. ՍԻՐԱՆՈՅԻ

Պ. ՅԱՐՈՒԹԻՆԵԱՆՈՒ ԲԵՆԵԴԻՔԻՆ

Կը ներկայացնէ Վ. Հիւգօյի յայտնի դրաման

Ի Ր Ն Ա Ն Ի

5 արար., Ֆրանսերէնից թարգման. ոտանա-ւորով Յ. Տէր-Գեորգեան:

Մասնակցում են.—Տ. տ. Սաթնիկ-Չմիկեան, Սիւրանյա, պ. պ. Արէշեան, Աղեան, Արիստ-նեան, Աղայեան, Անդրանիկ, Յարութիւնեան, Պետրոսեան, Ռշտունի և ուրիշներ:

Սկիզբն է ճիշդ ժամը 8-ին երեկոյեան:

Տեղերի գնիւրը սովորական է:

Պատրաստվում է ներկայացման համար «Եր-կու դեռահաս», «Զաքա», «Հարստահարված տաւրիներ» և ուրիշներ:

1—1 Բեմաւոր Մ. Զարար

Типографія «ГЕРМЕСЪ» Михайл. пр. № 81.